

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(36)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 26 грудня 2012 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 1 (36). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2013. — 228 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Кравченко Т. А. Правове забезпечення відкритості державного управління в процесі легітимації публічної влади	64
Гольцов А. Г. Імперська геополітика: сучасні посткласичні тенденції	5	Кравченко Т. А. Легітимність як фактор сучасного державно-правового та управлінського розвитку	70
Дідух Г. Я. Національна держава в умовах другого модерну: міфи і реальність	12	Куттловці Шекір Правова природа та джерела торгового права Європейського союзу	76
Дікарев О. І. Стратегіями енергетичної дипломатії Китаю на світовому ринку паливно-енергетичних ресурсів	18	Мусаєв Аріз Гюрзалі огли Розвиток державного управління інноваціями в контексті міжнародної інтеграції	81
Медвідь Ф. М., Баран В. В. Культури і релігії у “Чорноморській доктрині” Юрія Липи	28	Соркін Б. В. Державне регулювання підприємницької діяльності в ринкових умовах: методи, засоби та цілі	85
Гумбатов Т. Класифікаційний аналіз феномену тероризму	35	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	89
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	40	Дідур С. В., Бігдаш В. Д. Розвиток банківської системи та фінансових ринків України	89
Зарудний Є. О. <i>Praesumptio vs. onus probandi</i> : проблема курки та яйця	40	Калянов А. В., Воронков С. О. Інноваційна політика розвитку підприємства в умовах трансформаційної економіки	96
Омельчук В. В. Особливості відчуження церковної власності у Візантійській імперії	45	Лисецький А. С., Амбросенко О. П. Моделі сталого розвитку сільськогосподарського комплексу України	103
Гладько Ю. О. Щодо порядку здійснення заміни кредитора у двосторонніх договорах	48	Романова Л. В., Красовська А. Ф., Кондратенко О. С. Маркетингове планування як складова управління розвитком підприємства	112
Живицький В. А. Інституціоналізація Державної податкової служби України як процес формування правового інституту.....	53	Шостак Л. Б. Шляхи пом'якшення негативних наслідків світової рецесії для економіки України	121
Кирильчук Є. О. Проблеми національної інформаційної безпеки України в контексті сучасних національних державотворчих процесів та світової інтеграції	60		

Грідчина М. В.

Про додану вартість як показник результатів діяльності сучасних корпорацій 126

Гулей А. І.

Фінансові інновації як чинники конкурентоспроможності країни 130

Strelchenko N. M., Temnyk I. O.

Problem statement in general and its connection with more scientific and prscitcal tasks 138

Шклярчук С. Г.

Основні засади венчурного фінансування інноваційних технологій 144

Шмаглій О. Б.

Національна економіка України в умовах СОТ: специфіка розвитку продовольчого сектору 150

Бігдаш В. Д.

Тенденції розвитку механізмів управління в діяльності страхових компаній України 154

Магеррамзаде Алібала Саттар огли

Аналіз здійснення антикризової політики в Україні 162

Воронков С. О.

Чинники розвитку інноваційного потенціалу сучасного підприємства 168

Мехметі І.

Механізми підтримки аграрного сектору в ЄС 173

Омельченко О. В.

Проблеми аналізу економічної ефективності інвестиційних проектів у сферу екології 181

Соркін Б. В.

Проблеми і перспективи розвитку державного управління у сфері підприємництва в сучасній Україні 185

Теленько В. В.

Економічна безпека підприємства в системі безпеки держави 190

Тищик С. М.

Шляхи входження України у світове інформаційне середовище інноваційно-інвестиційної діяльності 195

Шестак М. Л.

Економічні моделі розвитку державних підприємств в умовах сучасного ринку (досвід КНР) 201

Бутар Г. М.

Розвиток ринку фінансового лізингу в Україні 207

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 211**Корсак К. В., Тарутіна З. Є.**

Засоби створення ноопедагогіки у XXI ст. 211

Столярова Т. О.

Використання сучасних інформаційних технологій навчання майбутніх фахівців з економіки, прикладної математики та комп'ютерних наук у МАУП 214

Токман А. А.

Теоретичні і методологічні основи психології здоров'я 220

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 226

УДК 327

А. Г. ГОЛЬЦОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІМПЕРСЬКА ГЕОПОЛІТИКА: СУЧАСНІ ПОСТКЛАСИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 5–11

Визначальною ознакою імперської геополітики на міжнародній арені був і залишається експансіонізм. На сьогодні зовнішня імперська геополітика набуває нових посткласичних рис. Розвивається співробітництво між імперськими геополітичними системами.

У процесі розвитку глобалізації на світовій арені відбувається активний діалог цивілізацій і культур, посилюється співпраця між країнами і народами у політичній, економічній та культурній сферах. При цьому у світі тривають процеси боротьби між різноманітними геополітичними акторами (як державними, так і недержавними) за перерозподіл сфер впливу над територіями і транспортними комунікаціями, змагання за володіння стратегічними ресурсами. На роль провідних акторів вийшли сучасні імперії, взаємодія між якими значною мірою визначає тенденції розвитку всієї геопросторової політичної організації світу.

У сучасній науці імперіологічній тематиці присвячені численні дослідження. Можна, зокрема, виділити праці Е. Басевича, Й. Галтунга, Б. Кагарлицького, С. Каспе, Б. Крігель, О. Мотиля, Е. Тодда, Н. Фергюсона, М. Хардта та А. Негрі. Досить детально розглянуто утворення й розвиток імперій в історичному

минулому; наявні також теоретичні та аналітичні праці, присвячені сучасним імперіям. Проте, на нашу думку, у науковій літературі недостатньо висвітлені ключові особливості посткласичної імперської геополітики, її провідні напрями, засоби і тенденції розвитку на світовій арені.

Виявимо провідні посткласичні тенденції розвитку зовнішньої геополітики сучасних імперій.

Під імперіями ми розуміємо великі геополітичні системи, що вирізняються складною багаторівневою ієрархічною структурою і мають розвинені мережі різнопланового впливу у світовому геопросторі. Характерною особливістю імперської системи вважається складність структури. При аналізі внутрішньої структури імперії виокремлюються, як правило, пануючий “центр” і залежна, підпорядкована “периферія”, яка включає якісно різні територіально-політичні утворення.

У переважній більшості випадків сучасні імперські геополітичні системи сформовані на основі “держави–центру”, що контролює “периферію” — залежні країни і території, формально суверенні держави, комунікаційні лінії, військові бази тощо. Ми дотримуємося погляду, згідно з яким у сучасному світі об’єктивно існує Західна макроімперія, яка є поліцентричною за наявності провідного “центру” — США. У великих імперіях при цьому сама “держава–центр” може мати дуже складну внутрішню структуру з “центром” і численними “периферійними” компонентами, що вирізняються політичним, економічним, етнічним та культурним різноманіттям. Сучасні імперії тримають під контролем численні осередки впливу (вузли, центри, пункти) і комунікаційні лінії, що утворюють різноманітні і взаємно переплетені геоструктури — мережі, що охоплюють значні ділянки глобального геопростору.

Слід зазначити, що неімперські держави, особливо багатонаціональні, також можуть мати складну внутрішню структуру, до якої належать доволі своєрідні етнополітичні та етнокультурні спільноти. За нинішніх умов глобалізації та, особливо, регіоналізації політичних, економічних та культурних процесів окремі державні актори створюють геопросторові мережі впливу переважно на теренах сусідніх країн.

Часто наголошується на тому, що для виникнення і розвитку імперії потрібна “ключова” ідея (в історичному минулому могла мати сакральний характер), яка обґрунтовує право імперії на панування над іншими країнами та народами, а в ідеалі, так і над усім світом — “ойкуменою”. За нинішніх умов імперська ідея може полягати у забезпеченні прогресивного розвитку й захисту “вільного” демократичного світу, або, наприклад, збереженні й розширенні “Великого Китаю” чи “руського світу”.

Вважаємо, що, крім ідеологічних засад, складності ієрархічної внутрішньої структури і розгалужених зовнішніх мереж впливу, саме особливості зовнішньої та внутрішньої геополітики є визначальними “маркерами” імперій як минулих епох, так і сучасності.

Зовнішня імперська геополітика є сукупністю політичних заходів, спрямованих на розширення сфери політичного, економічного, культурного домінування імперії, а також збереження її прямого чи латентного контролю над ділянками геопростору. Внутрішня імперська геополітика має забезпечувати панування “центру” над регіонами та етнічними спільнотами усередині геопросторової політичної системи і передбачає розробку та реалізацію впорядкованої сукупності політичних заходів щодо забезпечення надійного функціонування всієї імперської державної системи, ефективної взаємодії усіх її підсистем і компонентів.

Вважаємо, що у витоків сучасної імперської геополітики стоять “центри прийняття рішень”, які значною мірою визначають політику державної влади в імперських системах. Ці латентні “центри”, володіючи транснаціональними мережевими структурами, можуть конкурувати між собою за сфери впливу, співпрацювати, створювати альянси, координувати свої дії на міжнародній арені. Саме вони визначають стратегію розвитку геоекономіки і геополітики “західного світу”. Транснаціональні мережеві структури у поєднанні з державними “центрами влади” спроможні здійснювати геополітику в глобальному геопросторі, застосовуючи надзвичайно потужні силові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні ресурси.

Імперська зовнішня геополітика США (провідного “центру” поліцентричної Західної макроімперії) у часи Дж. Буша-молодшого носила переважно класичний характер і ґрунтувалася на концепції уніполярного світу на чолі з США. Варто згадати, що США разом зі своїми союзниками навіть реалізовували присвоєне самим собі право здійснювати “превентивні інтервенції”. Ще тоді адепти ідеї однополярного світу з гегемонією США вважали, що провідні країни Європи та Азії мають розділяти з США тягар захисту демократії у всьому світі [1]. Нині, за президентства Б. Обама, концептуальні засади зовнішньої геополітики США зазнали певної модернізації. Глобальною стратегічною метою є вже не уніполярний світ з безперечною

одноосібною гегемонією Америки, а мова йде про формування, по суті, багатопольного світу з головним “полюсом” — лідером (США). Нинішня Америка не має достатніх фінансових, матеріально-технічних, демографічних та інших ресурсів для забезпечення абсолютного світового панування, зростає економічна залежність США від зовнішнього світу [6]. Вважаємо, що сучасна зовнішня імперська геополітика демократів поєднує класичні та посткласичні засоби. Однією із тенденцій імперської геополітики США є створення й розвиток механізмів співпраці з іншими світовими “полюсами” у розв’язанні глобальних безпекових проблем.

Провідна імперська держава світу прагне забезпечувати свою національну безпеку в глобальному масштабі. Тому серед пріоритетів зовнішньої геополітики США слід виокремити насамперед боротьбу з тероризмом у світовому масштабі і недопущення поширення зброї масового ураження, особливо ядерного озброєння. Цей геополітичний інтерес відповідає прагненням інших імперій сучасного світу.

Ядерна зброя нині сконцентрована переважно в руках імперських держав, і вузький “клуб” ядерних держав прагне не допустити розширення кола геополітичних акторів, які володіють ядерним озброєнням. Пакистан, хоча і має певні великодержавні геополітичні інтереси, не володіє достатнім інтегральним потенціалом для проведення зовнішньої імперської геополітики. Крім того, у політично нестабільному Пакистані існує небезпека того, що ядерна зброя може потрапити до рук ісламістських екстремістських угруповань. Тому США прагнуть тримати цю країну під контролем.

Питання міжнародної безпеки належить до сфери спільних геополітичних інтересів сучасних імперських систем. З геополітичного погляду найдоцільнішим вважається створення трансрегіональних зон безпеки, наприклад Транс’євразійської багатосторонньої міжнародної системи безпеки [1]. Привід протидії тероризмові активно використовують незахідні імперії (Російська Федерація та Китай) для боротьби з певними етнополі-

тичними силами всередині своїх держав. До речі, навіть у Стратегії національної безпеки США від 2010 р. велика увага приділяється внутрішній безпеці й визначається загроза від тероризму внутрішнього походження. Попри наявність певних розходжень між сучасними імперіями, наприклад, у сирійському питанні, у цілому спостерігається тенденція до посилення координації політики між ними у сфері міжнародної безпеки.

Геополітичним інтересам сучасних імперій відповідає інтенсифікація взаємодії у рамках міжнародних інститутів. Використання механізмів ООН, зокрема Ради Безпеки, попри їх обмежену дієздатність, дає можливість легітимізувати глобальну імперську геополітику. Створюється, по суті, глобальна правова система, що ґрунтується на пріоритеті захисту “прав і свобод людини”, “демократії” в усьому світі. Набувають подальшої легітимації інститути міжнародного судочинства у справах “злочинів проти людяності”. На думку М. Хардта та А. Негрі, це “...спрямовано на руйнування прав і суверенітету народів і країн за допомогою практики наднаціональної юрисдикції” [4, 46].

Справді, за сучасних обставин міжнародного життя, коли необхідно зважити на світову громадську думку, позицію провідних міжнародних організацій, насамперед ООН, ставлення суверенних країн світу, здійснення імперіями своєї геополітики часто маскується офіційними прагненнями до поширення демократії і прав людини в усьому світі.

За умов подальшої глобалізації політичних та соціально-економічних процесів, зростання ролі міжнародних інститутів, впливу транснаціональних корпорацій та неурядових організацій, держава значною мірою втрачає роль основного геополітичного актора на міжнародній арені. Більшість суверенних держав світу, по суті, позбавлені права самостійно вирішувати питання війни та миру, фактично вони мають обмежений суверенітет і є об’єктами переважно “м’якої” геополітики з боку імперських геополітичних систем.

Поняття про “м’яку” геополітику виникло у зв’язку з популярністю концепції “м’якої

сили” у міжнародних відносинах. У цілому “м’яка сила” виступає як мистецтво переконання, використання нематеріальних ресурсів культури і політичних ідеалів з метою здійснення впливу на людей [5]. Поширюються симпатії народів різних країн до західних політичних та економічних моделей, моральних та культурних цінностей, норм поведінки, внаслідок чого імперія фактично без примусу досягає бажаного результату — політика інших країн відповідає імперській стратегії. У геополітиці західних держав використання засобів “м’якої сили” вважається найбільш адекватним сучасним реаліям міжнародного життя. Імперська геополітика США за президентства Барака Обами демонструє доволі гнучке поєднання “м’якої сили” з “жорсткими” (наприклад, воєнними) засобами. Як відомо, нині в американських джерелах дуже популярним є вираз “розумна сила”.

Провідним військово-політичним інститутом Західної макроімперії є, безумовно, НАТО, якому сподіваються надати глобальну роль. Нова Стратегічна Концепція “Активна участь, сучасна оборона” передбачає, зокрема, використання як політичних, так і воєнних засобів для подолання криз у всьому світі, наприклад, для сприяння міжнародним зусиллям щодо боротьби з поширенням ядерного озброєння. НАТО також виявляє готовність забезпечувати врегулювання воєнних конфліктів за допомогою своїх унікальних за технологічним рівнем збройних сил. Велика увага приділяється застосуванню сучасних мережевих технологій ведення воєнних операцій. Війна все більше набуває характеру поліційної акції. А формування глобальних поліційних сил має бути легітимним з точки зору міжнародного права, що можливе за умов легітимності імперського світового порядку. І вже нині переважна більшість країн світу так чи інакше втягнені в глобальну війну з тероризмом, у тому числі й Україна.

Навіть за умов домінування у світі створених Заходом глобальних “правил гри”, інші імперські держави мають політичну волю і можливості розробляти власні геостратегії і реалізовувати свої геополітичні проекти

формування власних імперських регіональних систем — російської та китайської, і на перспективу — індійської та бразильської.

У своєму класичному варіанті зовнішня геополітика імперської держави спрямована на розширення геопросторової сфери політичного, економічного, культурного панування і полягає у встановленні прямого чи латентного контролю над іншими країнами [2]. Нині в зовнішній імперській геополітиці відбувається поєднання традиційних (класичних) і посткласичних рис. При цьому основні напрями зовнішньої геополітики імперій залишаються по суті такими ж самими, а зазнали істотних змін засоби здійснення геополітики — набули поширення новітні, переважно “м’якіші”.

Політична експансія здійснюється здебільшого “м’якими” засобами — підпорядкування місцевої політичної еліти забезпечується за допомогою агентів впливу в інших країнах і регіонах світу, як взірцеві пропагуються західні політичні інститути, створюються широкі мережі політичних та громадських організацій, які щільно пов’язані із західними.

Дуже перспективним є розвиток у світі мереж міжнародних неурядових організацій, які сприяють поширенню ідеалів демократії, толерантності, прав людини тощо. Неурядові організації нині виступають впливовими акторами на міжнародній арені, вони спроможні бути безпосередніми виразниками інтересів, спільних для всього людства, сприяти формуванню глобального громадянського суспільства. Проте мережі організацій, що декларують високі гуманні ідеали захисту прав людини і демократії, можуть використовуватися в окремих країнах світу як інструменти західної імперської геополітики. З іншого боку, міжнародні неурядові організації можуть виступати і як антизахідні сили, наприклад, антиглобалізаційні рухи створюють свої власні мережі й ведуть боротьбу з імперськими геоекономічними проектами.

У процесі розвитку імперського економічного експансіонізму відбувається формування “великих економічних просторів”. Усередині таких великих інтеграційних угруповань

відбуваються об'єктивні процеси тісної економічної взаємодії окремих держав у різноманітних галузях. Формуються регіональні ринки промислової і сільськогосподарської продукції, тісно пов'язані зі світовими. У межах окремих регіонів посилюються також процеси інтеграції у сфері послуг. Особливо сприяє інтеграції культурно-цивілізаційна спорідненість країн і народів. Об'єктивним є процес зміцнення регіонального лідерства провідних держав, де знаходяться "центри прийняття рішень". На особливу увагу заслуговує поширення в геоекономічних регіонах мережових структур фінансово-промислових корпорацій.

Імперські геоекономічні технології спрямовані на розширення економічного впливу на країни та регіони, підпорядкування їх валютно-фінансових і товарних ринків, природно-ресурсного потенціалу, систем комунікацій тощо. Наймогутніші "гравці" створюють і змінюють за потреби "правила гри" на світових ринках товарів і послуг. Дуже дієвим засобом "м'якої" економічної геополітики є надання окремим країнам економічної допомоги, пільгових кредитів, преференцій у торгівлі тощо.

З класичної імперської геополітики залишилося актуальним встановлення контролю над мінерально-сировинними ресурсами (особливо енергетичними). Боротьба за ресурси, особливо за енергоносії — нафту та природний газ, значною мірою диктує умови розвитку імперської геополітики. До речі, у прагненні отримати контроль над мінерально-сировинними ресурсами інших країн нині виділяється Китай, вплив якого поширюється на окремі африканські країни, і вони зі сфери домінування Західної макроімперії можуть перетворитися на перехресне поле взаємодії між імперіями.

Значна увага приділяється модернізації існуючих і створенню нових глобальних комунікаційних систем сучасних видів транспорту. Відбувається тісна інтеграція різноманітних видів транспорту в міжнародних "коридорах", прокладаються транснаціональні лінії трубопроводів, розширюються мережі енергетичних систем. Відбувається

швидкий розвиток так званих світових міст, які розташовані у вузлових пунктах взаємного накладання й перетину політичних, економічних, соціальних, культурних полів і з яких здійснюється керівництво товарними, фінансовими та інформаційними потоками у світі.

Культурно-цивілізаційну геополітику поліцентричного Заходу проводять численні державні й недержавні структури. Серед населення світу насаджується глобальна мораль, позитивний образ вільного світу, пріоритет індивідуальних прав і свобод людини. Всьому світу прищеплюють основні засади західної демократичної політичної культури. Йдеться також про активну пропаганду стереотипів масової культури, що забезпечує споживання товарів і послуг. До речі, пропаганда культури споживання переважно працює також на користь незахідних геоекономічних проектів, особливо Китаю, Японії, Індії, Бразилії, які активно діють на світових ринках товарів і послуг. Світові "центри прийняття рішень" через свої мережі прагнуть максимального забезпечення власної вигоди. При цьому геополітичні та геоекономічні інтереси тісно переплітаються й підтримуються культурно-цивілізаційними засадами.

Особливо великого значення в посткласичній імперській геополітиці набуває інформаційний напрям. Глобальні мережі ЗМІ здійснюють безпосередній вплив на інформаційно-культурний простір регіонів і країн світу, всьому людству нав'язується потрібний власникам мереж геополітичний дискурс. Інформаційно-психологічна війна вважається найдієвішим засобом досягнення духовної влади над суспільством іншої країни. А духовна влада, у свою чергу, є основою для встановлення політичного та економічного панування. У сучасному світі знайшли розвиток технології мережево-центричних війн, що ведуться одночасно у різних просторах; при цьому застосовується психотропна зброя — вплив на етнічну, релігійну, колективну психологію людей [3, 412]. При здійсненні інформаційної геополітики широко використовуються маніпулятивні політичні технології, спрямовані на свідомість та під-

свідомість людини з метою прихованого психологічного впливу на її поведінку.

Сучасний прогрес людського суспільства неминуче пов'язаний з інтенсивним розвитком глобальних інформаційних мереж, які переважно перебувають під контролем державних і недержавних імперських структур. Фактично у світі формуються імперські інформаційні системи. Імперській геополітиці в інформаційній сфері активно протидіють різноманітні антиімперські політичні сили. Крім того, інформаційними технологіями оволодівають кримінальні елементи та угруповання. Тому глобальні інформаційні комунікації весь час перебувають під загрозою атак з боку кібертерористів. У зв'язку з цим у новій Стратегічній Концепції НАТО кібертероризм названо однією з найактуальніших сучасних загроз для країн Альянсу, а в США протидія кіберзлочинності є одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки від 2010 р. Усередині імперських держав може здійснюватися жорстка політика щодо електронних інформаційних мереж, наприклад, обмеження в користуванні системою Internet у Китаї. Боротьба з кібертероризмом потребує спільних зусиль і є одним з перспективних напрямів співробітництва імперій сучасного світу.

Ще раз підкреслимо, що для зовнішньої імперської геополітики (особливо Західної макроімперії) притаманне використання переважно “м'якої сили”, яка в більшості випадків не викликає масового відторгнення серед населення та елітних груп інших країн. Тому західні цивілізаційні норми (демократія, права і свободи людини) активно поширюються по всьому світу.

Сфери впливу (політичного, економічного, культурно-інформаційного) різних імперій можуть взаємно накладатися, формуються так би мовити сфери спільної дії. Особливо це стосується розвитку новітніх геоекономічних технологій, у результаті реалізації яких мережеві транснаціональні структури взаємно перетинаються у геопросторі.

Отже, у процесі розвитку глобальних процесів новітні імперські геополітичні системи продовжують свою експансію щодо різних

країн і регіонів. При цьому основні напрями зовнішньої геополітики імперій залишаються, по суті, тими ж самими. Зазнали змін засоби реалізації геополітики за рахунок широкого застосування інструментарію “м'якої сили”. У зовнішній геополітиці імперій спостерігається використання як основних механізмів традиційної імперської геополітики, так і новітніх (більш “м'яких”) посткласичних засобів. Важливою тенденцією є мережевий характер різнопланової імперської експансії із формуванням відповідних геоструктур.

Усі складові імперської геополітики застосовуються, як правило, у комплексі, в результаті чого доволі часто спрацьовує синергетичний ефект — досягається ефективний контроль над об'єктами імперської експансії.

Фактично всі країни сучасного світу є об'єктами переважно “м'якої” геополітики з боку посткласичних імперій. Головною метою нинішнього співробітництва між імперськими геополітичними системами є досягнення різнопланової міжнародної безпеки. Вважаємо, що новий світовий порядок можна кваліфікувати як багатополарний імперський.

Література

1. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенко. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. — 203 с.
2. Гольцов А. Г. Імперська геополітика в сучасному світі: основні класичні види // Наук. пр. МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”. — 2011. — Вип. 4(31). — С. 14–19.
3. Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. — К.: КНТ, 2009. — 592 с.
4. Хардт М. Множество: война и демократия в эпоху империи / М. Хардт, А. Негри; пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Культурная революция, 2006. — 559 с.
5. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. Nye. — N.Y.: Public Affairs Group, 2004. — 397 p.
6. Todd E. Apres l'Empire. Essai sur la decomposition du systeme americain / E. Todd. — Paris: Gallimard, 2002. — 233 p.

У зовнішній геополітиці сучасних імперій використовуються традиційні й новітні (більш “м’які”) посткласичні засоби. Усі складові імперської геополітики застосовуються в комплексі, у результаті формуються переважно мережеві структури імперського впливу. Імперські геополітичні системи взаємодіють між собою насамперед у сфері міжнародної безпеки.

Во внешней геополитике современных империй используются традиционные и новейшие (более “мягкие”) постклассические средства. Все составляющие имперской геополитики применяются в комплексе, в результате формируются преимущественно сетевые структуры имперского влияния. Имперские геополитические системы взаимодействуют между собой прежде всего в сфере международной безопасности.

In external geopolitics of the contemporary empires traditional and modern (“milder”) post-classic means are used. All components of imperial geopolitics are used in complex. The result is formation of net structures of imperial influence. The imperial geopolitical systems interacts primarily in the sphere of international security.

Надійшла 28 листопада 2012 р.

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ДРУГОГО МОДЕРНУ: МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 12–17

Окреслено практичне поле взаємодії національної держави і процесу глобалізації. Незважаючи на стрімку її загрозу щодо національних держав (особливо у тих країнах, які традиційно були колоніями і напівколоніями і власної національної державності як автохтонного утворення не мали), ця категорія залишається основною для здійснення політичного та політологічного аналізу.

На сьогодні аналіз феномену держави є однією із популярних наукових розвідок. Нові дослідження цієї проблематики були зумовлені актуальністю аналізу взаємодії держави і громадянського суспільства, що в ХХ – на початку ХХІ ст. були спричинені хвилями демократичних перетворень у Західному та Східному світах. І якщо до цього часу увагу науковців передусім було зосереджено на аналізі сутнісно-змістовного наповнення категорії держави, то новітня епоха вимагає дослідження саме векторів і напрямів взаємодії держави і громадянського суспільства.

З цього приводу М. Головатий [1, 7] влучно зазначає, що умовами актуалізації проблеми взаємодії суспільства і держави є такі моменти: низка спільних та особливих рис взаємодії держави і суспільства; специфічне наповнення діалектики їх взаємовідносин; вплив сучасних трансформаційних тенденцій на їх взаємодію. Справді трансформаційні та глобалізаційні засади актуалізують дослідження проблематики держави як політичного феномену.

Новітні глобалізаційні тенденції поставили питання про вірогідність подальшого існування держави як феномену і, відповідно, загострили питання про доцільність його теоретичного аналізу. Можливо, ця проблематика разом із інтенсифікацією процесу інтер-

націоналізації поступово відходить у минуле разом із зменшенням ролі і значення категорії національної держави. Можливо, більш актуальним є аналіз категорії суспільства і похідних від неї “глобальне суспільство”, “наднаціональний світ”. І чи не доцільно говорити про “відживання” терміну “держави”, що зумовлено процесом глобалізації?

На ці питання чіткої відповіді сьогодні не знайдемо ні серед прибічників глобалізації як новітнього суспільно-політичного феномену, ні серед її супротивників. Спробуємо окреслити контраверсійне бачення цієї проблеми, зокрема, у контексті компонентів, що формують імідж, категорії національної держави.

Актуальність розвідки у зазначеному напрямі обумовлено тим фактом, що сучасна зміна соціально-політичного, економічного, культурного, духовного, світоглядного вимірів нашого буття дала підстави сучасникам говорити про неспроможність категорії “національна держава” забезпечувати семантичне навантаження функціонального контексту тих цілей і завдань, які ще зовсім недавно було покладено на зазначене утворення. Зокрема, цікавою з цієї точки зору є праця У. Бека, у якій, зокрема, наголошено, що нині формується новітнє утворення політики, яке містить перехрестя неіснуючих

меж, старих і нових кордонів тощо. Останні на сьогодні сприймаються дещо інакше (якщо раніше оперували поняттями “національна політика”, “національна держава” тощо; то тепер зустрічаємо нові — наприклад, такі як “транснаціональна світова внутрішня політика”) [2]. Перебіг змін дає підстави стверджувати (зокрема, див. У. Бек [2, 18]), що національна односторонність і обмеженість стає все більш неможливою і поступається об’єктивним передумовам “метагри світової політики”. Другий Модерн, який гармонійно замінює Перший, розмиває суверенітет національних держав, передає владу транснаціональним структурам, і тим, певною мірою, нівелює значення самої категорії “національна держава”.

Інші дослідники стверджують, що перехід до Другого Модерну, який зумовлює конфлікт старих і нових соціальних структур, не можна досліджувати без врахування сутнісно-змістовного наповнення феномену глобалізації, яка, як новітнє соціально-політичне явище, має дуже багато діалектичних суперечностей. Один із яскравих учасників сучасного глобалізаційного дискурсу — Р. Робертсон [3] — стверджує, що глобалізація є настільки багатогранним феноменом, що його не можна розглядати лише з економічного ракурсу, а потрібно також врахувати його релігійні, духовні, світоглядні складові. На думку дослідника, саме глобалізація — це постійно зростаюча пов’язаність світу, збільшення взаємозв’язків у ньому, усвідомлення самого себе світу як єдиного простору, але при цьому, суспільства, регіони і сучасна цивілізація у цілому просто змушені виборювати своє “законне право” на самоідентифікацію. Звідси випливає логічне запитання: чи гармонійним є заміщення такого актора як “національна держава”, який тривалий час повністю детермінував характер міжнародних відносин, на новітнє утворення, як, наприклад, “транснаціональна корпорація” чи “міжнародний союз”.

Таке доволі двозначне розуміння категорій “національна держава” та “Другий Модерн” і зумовило **мету** розвідки — дослідити дихотомію взаємодії цих феноменів і спробу-

вати обґрунтувати доцільність аналізу процесу іміджеутворення. Адже якщо дефініція національної держави відживає себе як даність — чи доцільно тоді говорити про ефективність формування іміджу цієї самої національної держави.

Серед найважливіших публікацій за цією проблематикою (аналіз глобалізації та її впливів на соціополітичний вимір сучасного буття) слід назвати праці У. Бека [2], З. Бжезінського [4], Р. Інглхarta [5], П. Штомпки [6], В. Цапфа [7] та ін. З вітчизняних досліджень дуже цікавою є монографія М. Козловець, яку присвячено вивченню феномену національної ідентичності у вимірі викликів глобалізації [8; 15].

Завдання наведеної розвідки, — окреслити дефініційне поле феноменів “глобалізації” та “національної держави”; розглянути іміджеві компоненти державотворення; проаналізувати вектори взаємодії національної держави та глобалізації.

Відомий російський дослідник А. Панарін щодо феномену глобалізації зазначає, що вона є процесом послаблення традиційних територіальних, соціокультурних та державно-політичних бар’єрів (які колись ізолювали народи один від одного і водночас оберегали їх від неупорядковуваних зовнішніх впливів) і становлення нової, “безпротекційністської” системи міжнародної взаємодії та взаємозалежності. Ці два аспекти — зміцнення культурного плюралізму світу та разом з цим його глобалізація — вимагають від політологів якісного переформатування нашої науки [17, 10]. Вбачається потреба у перегляді тих категорій, які ще нещодавно визначали увесь зміст політичної науки, відповідно до яких рухалася уся політична думка. Однією з цих категорій є “національна держава”.

Держава як родова категорія розглядається рядом науковців з точки зору субстанціонального, інституційного, процесного, онтологічного, гносеологічного, міжнародного та деякими іншими підходами. Ще Аристотель, від якого власне і торує до нас традиція аналізу держави, зазначав, що “... це не спільність місця проживання, вона не створюється з метою запобігання образам чи заради зруч-

ності обміну... Вона з'являється лише тоді, коли виникає заради благодатного життя" [9, 461–462].

Національна держава, за влучним висловом Г. Голосова, як категорія на сьогодні встигла застаріти, а її роль поступово зменшується внаслідок зростання світової торгівлі, посилення транснаціональних корпорацій в економіці, підвищення ролі асоціацій завдяки Європейському Співтовариству, яке поступово розширюється, і цілої низки інших факторів [10]. Дослідник виокремив чотири етапи її розвитку: 1) державне будівництво; 2) національне будівництво; 3) досягнення масової участі; 4) введення політики розподілу. Хоча тут Г. Голосов цілком слушно зазначає, що такі етапи функціонування пройшли тільки держави Західної Європи, в інших частинах світу послідовність та тривалість цих етапів може варіюватися. Водночас, для сучасної системи міжнародних відносин категорія національної держави, як і раніше, виступає основною формою політичної організації [10].

Глобалізація, як явище, набагато давня категорія, ніж її форми, а тим паче, їх окреслення у політичній думці. Виокремлюють низку наукових підходів щодо тлумачення глобалізації, які варіюються від обожнення та возвеличення цього процесу, до його неприйняття та тотального заперечення. Так, наприклад, М. Трофименко визначає такі глобалізаційні школи: класична школа (І. Валерстайн, Р. Робертсон, Д. Хелд, С. Хангтінгтон); школа трансформістів (У. Бек, О. Білорус, Е. Гідденс, Д. Розенау); школа гіперглобалістів (К. Омае) і школа скептиків (Дж. Томсон) [11]. Саме глобалізація тісно пов'язана з феноменом суспільства Другого Модерну.

Український дослідник М. Єнін з цього приводу зазначає, що Другий Модерн фіксує якісно нову стадію функціонування сучасних суспільств, при цьому гармонійно виходячи з попереднього етапу — Першого Модерну. І цей перехід неможливо пояснити без аналізу глобалізації як феномену. На думку М. Єніна, глобалізація є вищою стадією інтернаціоналізації світових господарських зв'язків, яка пов'язана з революцією в галузі

телекомунікації і комп'ютерних технологій, а також становленням глобальної економіки, головними діючими агентами якої стають транснаціональні корпорації [12, 51].

Якщо транснаціональні актори визначають характер міжнародних відносин, а глобалізація, як Сучасна даність, розширює контакти між людьми, робить безпрецедентними за масштабами і глибиною обмін цінностями, ідеями, способом життя, то, звісно, з цим феноменом потрібно рахуватися. Не можна заперечувати факти, що глобальні потоки товарів, ідей, людських ресурсів і капіталу можуть сприйматися як загроза, зокрема, самотності національної культури і національної держави.

З цього приводу, у Доповіді про розвиток людини цілком слушно зазначено, що для того, щоб глобальні потоки не призводили до маргіналізації та ізоляції окремих культур, а сприяли нормалізації у галузях торгівлі, імміграції та інвестицій, необхідним є плюралістичний підхід, який би ґрунтувався на визнанні різноманітності та багатоманіття самотності [13, 106]. Проте, як засвідчує практика, набагато складніше дотримуватися цього гасла, ніж його проголосити.

Як результат того факту, що суспільство Другого Модерну набирає своїх обертів, є факт зменшення організаційного, матеріального та нематеріального впливів національної держави у сучасному світі.

Вже запропоновано безліч шляхів вирішення цієї проблеми. Видається, доречним було б дослідити ще один напрям — проведення оптимізації процесу творення позитивного іміджу сучасними державами світу.

Країни світу по-різному керують цим процесом (або не звертають увагу на нього, проте це не означає, що він не плине стихійно). Як результат, маємо позитивний чи негативний імідж тієї чи іншої країни. Наразі ми говоримо виключно про процес оптимізації іміджевих характеристик як такої ідеї національної держави — можливо, це звучить дещо незвично.

Отже, по-перше, важливим є прийняття самої ідеї суспільства Другого Модерну, яка виступає для будь-якої національної держа-

ви передумовою (або стартом) процесу формування іміджу. Кожна країна має достатньо чітко зрозуміти для себе всі загрози та можливості постмодернізаційних реалій сучасного буття. По-друге, сам процес формування іміджу держави складається з таких аспектів, як політична, економічна, соціальна, культурна, військова, міжнародна, релігійна (якщо характер світської та релігійної влади достатньо чітко диференційовано) складові. По-третє, формування ефективного іміджу держави є комунікаційним процесом, який діє здебільшого у сфері семантичного наповнення, ніж у матеріальній та нематеріальній сферах. Тому детальний аналіз та робота з семантичним простором є необхідною умовою досліджень як у теоретичній науці, так і впровадженні у практику. По-четверте, актуальним у процесі позитивної іміджотворчості є розуміння становлення за системи сучасного соціуму Другого Модерну новітнього світогляду та окреслення якісно інших космополітичних цінностей, які б ґрунтувалися не на сліпій констатації превалювання значення та ролі Заходу, а на розумінні виваженості та нагальності подальшого укорінення ідеї плюралізму думок як у матеріальній, так і в ідеальній площинах.

Як бачимо, робота з іміджем держави є системним утворенням, тому вимагає до себе комплексного підходу силами методології науки, її теорії та практики. Другий Модерн надав величезний виклик самій ідеї національної держави, проте за умови вдумливого підходу цей виклик може бути перетворено на позитивну можливість.

За умов Першого Модерну (модернізаційного суспільства) ми говорили здебільшого про політичний, економічний, соціальний, культурний, військовий, міжнародний імідж країни, то Другий Модерн, крім видових характеристик (тобто того чи іншого образу конкретної країни), вимагає перегляду елементів творення іміджу самої ідеї національної держави (тобто родова категорія). Це збільшує вагомість зусиль, які необхідно докласти як до роботи щодо оптимізації іміджу країни, так і вимагає прискіпливої уваги і до іміджу держави.

Неважко передбачити численні закиди щодо можливих прорахунків цього дослідження. Зокрема, з точки зору доцільності розводити категорії “держава” і “країна”; хтось поставить під сумнів обґрунтованість ідеї чіткого (а можливо, і обмеженого з позицій логіки та здорового глузду) розмежування політичного, економічного, міжнародного, соціального, військового іміджів країни. Але, мабуть, найбільше запитань може викликати сама ідея протистояння негативним тенденціям суспільства Другого Модерну у знищенні феномену національної держави за допомогою використання інструментарію іміджології. Тим не менше, зацікавлена дискусія та конструктивний діалог щодо обґрунтованого спростування або ж підтвердження наведеної тут концепції вбачаються корисними для дослідження глобалізаційних феноменів.

Також, навряд чи очікуються суперечки відносно того, що сутнісно-змістове наповнення Другого Модерну несе в собі низку викликів і загроз, і для їх нівелювання, як представникам науки, так і людям, які стоять осторонь неї (але не осторонь суспільних процесів), необхідно виробити якісно новий тип мислення, який би адекватно відповідав на виклики цього самого суспільства. Такий світогляд має ґрунтуватися на визнанні стратегії мультикультуралізму як визначальної детермінанти сучасних міжнародних, економічних, соціально-політичних, культурних, релігійних, військових відносин. Нині, навіть говорять про певну глобальну етику [14], головними принципами якої є рівність, права і відповідальність людини, демократія, захист меншин, мирне врегулювання конфліктів і справедливі перемовини.

Справді, повага до самої ідеї світового різноманіття має стати стрижнем функціонування системи міжнародних відносин, і саме багатоманіття, як зазначається у вже згадуваній нами Доповіді про розвиток людини [13], сприяє свободі та збагачує життя людей. Людині має бути надано можливість і варіанти вибору, а в разі тотальної уніфікації різних сфер свобода вибору зменшується. Виходить, що суспільство Другого Модерну, якщо дозволити йому і надалі не тільки знищувати

межі національних держав, а й дискредитувати саму їх ідею і доцільність до існування, знищить себе. Маємо зважити на той факт, що другим (але рівнозначним за значенням до глобалізації) елементом епохи постмодерного соціуму є демократизація, яку уявити собі поза свободою вибору у край важко.

М. Козловець справедливо наголошує на тому, що на сьогодні проблематика ідентичності та ідентифікації посилюється тотальним переосмисленням ціннісних орієнтацій сучасного людства. І процеси глобалізації ще більше загострюють цю тематику в науковому та практичному полях аналізу. Низка держав постали перед вибором: або вирішувати проблему кризи національної ідентичності, або відмовитися від бажання сформулювати, оформити та реалізувати конкурентоспроможну стратегію розвитку. Паралельно з такими категоріями, як космополітизація, мультикультуралізм, цивілізаційні розломи, маємо пам'ятати про феномен національної ідентичності, що аж ніяк не зникає — лише трансформується відповідно до глобалізаційних реалій [8].

Справді, глобалізація істотно зменшила значення національної держави як базової одиниці у політологічному і політичному аналізах, що особливо позначилося на країнах периферії та напівпериферії світової системи. Крім того, низка країн, які в минулому були колоніями і зовсім нещодавно спробували (або їх змусили) побудувати національні держави, одразу зазнали того руйнівного впливу глобалізації. Проте, незважаючи на ці факти, говорити, як зазначає М. Козловець, про політичну “смерть” національних держав, розмивання та деактуалізацію етнічного, ми не можемо, адже значущість поділу світу саме за цим критерієм залишається незаперечною [8, 7]. До речі, дуже цікавою є ідея М. Козловець щодо розгляду ідентичності як складного багатовимірного і багатогранного соціального феномену, який характеризується гнучкістю, множинністю, рухомістю, незавершеністю, контекстуальністю, що реалізується у певному соціальному контексті [15].

Тобто, наявні вагомні підстави для твердження щодо необхідності гармонійного

співіснування феноменів національної держави і суспільства Другого Модерну і, навіть, оптимізації цього процесу, зменшення кількості тих каменів спотикання, які вже з'явилися унаслідок необдуманого національної та світової політик, а також запобігання подальшій появі нових. Вибір інструментарію, що можна було б застосувати з метою поліпшення такого співіснування (чи навіть його гармонізації), є доволі широким. Зокрема, не в останню чергу до таких засобів належать і методи іміджології як науки.

Отже, іміджеві інструменти функціонування країни (використовуючи позитивний досвід різних суб'єктів політичної карти світу) можуть бути застосовані з метою нівелювання негативних тенденцій суспільства Другого Модерну щодо ідеї національної держави.

Певні форми оптимізації процесу позитивного формування іміджу держави, зокрема, деталізація його складових з використанням наявного теоретичного та емпіричного досвіду, вбачаються предметом подальших розвідок.

Література

1. Головатий М. Ф. Суспільство і держава: концептуальні засади взаємодії у процесі суспільно-політичних трансформацій та модернізації політичної системи України // 36. наук. пр. / Становлення і розвиток української державності. — МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”. — Вип. 7. — 2012. — С. 7–17.
2. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / Пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. — М.: Прогресс-Традиция; Издат. дом “Территория будущего”, 2007. — 464 с. (Сер. “Университетская библиотека Александра Погорельского”).
3. Робертсон Р. “Возвращение” религии и конфликтная ситуация мироустройства. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127585/>.
4. Бжезинский З. Вне контроля. Глобальный беспорядок накануне XXI века // США: ЭПИ. — 1994. — № 4. — С. 112–121.
5. Инглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Политич. исслед. — 1997. — № 4. — С. 6–32.

6. Штомпка П. Теории модернизации, старые и новые. Последние “воплощения” эволюционизма: Пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова / Социол. социальных изменений. — М.: Аспект Пресс, 1996. — С. 170–186.

7. Цапф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития // Социол. исследования. — 1998. — № 8. — С. 14–26.

8. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 558 с.

9. Арістотель. Політика. — К.: Основи, 2005. — 239 с.

10. Голосов Г. В. Сравнительная политология: Учеб. — 3-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Изд-во Европ. ун-та, 2001. — 368 с.

11. Трофименко М. В. Глобалізація: підходи, школи, визначення. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-syste->

[my-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsepy-rehionalizatsii/407-hlobalizatsi-ya-pidkhody-shkoly-vyznachennya](http://isfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-syste-my-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsepy-rehionalizatsii/407-hlobalizatsi-ya-pidkhody-shkoly-vyznachennya).

12. Єнін М. Н. Еліта і маси в суспільстві другого модерну // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — 2010. — № 891. — С. 50–56.

13. Доклад о развитии человека 2004: Культурная свобода в современном многообразном мире: Пер. с англ. — М.: Изд-во “Весь Мир”, 2004. — 328 с.

14. World Commission on Culture and Development 1995; UN 2000a.

15. Козловець М. А. Глобалізований світ як супермаркет нестабільних ідентичностей. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nznuoa/kultura/2009_4/26.pdf.

16. Панарин А. С. Политология: Учеб. пособие. — М.: Гардарики, 2002. — 480 с.

Національна держава в контексті сучасної реальності відчуває на собі низку викликів (особливо ті країни, які традиційно такого історично сталого утворення не мають). Ці процеси загострює глобалізація, яка є іманентною ознакою сучасного буття. Другий Модерн, що поступово замінює Перший, ставить під загрозу доцільність існування феномену національної держави. Такий факт знищення останньої незмінно призводить до відходу від самої ідеї свободи вибору (зокрема, чи існувати тому або іншому народу у просторі обособленої держави, чи перейти в інтернаціональну площину). Таким чином, деактуалізація ідеї національної держави Другим Модерном зумовлює прецедент його самознищення — адже за відсутності свободи вибору не можна говорити про функціонування суспільства постмодерних реалій.

Национальное государство в контексте современной реальности испытывает на себе ряд вызовов (особенно в тех странах, которые традиционно такого исторически устойчивого образования не имеют). Эти процессы обостряет глобализация, что является имманентным признаком современного бытия. Второй Модерн постепенно заменяет Первый и ставит под угрозу целесообразность существования феномена национального государства. Такой факт уничтожения последнего неизменно приводит к уходу от самой идеи свободы выбора (в частности, существовать ли тому или иному народу в пространстве обособленного государства или перейти в интернациональную плоскость). Таким образом, деактуализация идеи национального государства Вторым Модерном приводит к прецеденту его самоуничтожения — ведь при отсутствии свободы выбора нельзя говорить о функционировании общества постмодернистских реалий.

In the context of the modern reality the national state meets a number of challenges (especially in those countries which traditionally don't have such historic formations as a national state). Especially these processes are aggravated by globalization which is the immanent sign of the modern being. The Second Modern, which gradually changes the First, jeopardizes the expediency of the existence of such phenomenon as a national state. Such fact of the destruction of the latter leads directly to the rejection of the idea of a free choice (in particular, should one or another state exist in the space of a local selfcentered state or should it get transformed into the international one). In such a way, the deactualisation of a national state by the Second Modern leads to the precedent of its self destruction, because without the freedom of choice we can't speak about the functioning of a postmodernism reality society.

Надійшла 4 грудня 2012 р.

СТРАТЕГЕМИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ КИТАЮ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 18–27

Нині можливо вирішити проблеми перерозподілу природних ресурсів (ПР) дипломатичними заходами. Найефективнішими вважаються дії із розвитку тісних партнерських стосунків з паливно-енергетичним комплексом (ПЕК) КНР. Китайська енергетична дипломатія є надзвичайно активною. Метою дипломатії КНР виступає ідея забезпечення паливно-енергетичними ресурсами (ПЕР) перетворення Китаю у найбільш економічно потужну державу світу, а механізмом цього розглядаються традиційні стратегіми.

Українська дипломатія нині певним чином активізувала зусилля в східному напрямі. А саме, на запрошення голови КНР у 2010 р. відбувся державний візит Президента України до Китаю. У рамках візиту Президентом України було підписано з головою КНР спільну заяву щодо підвищення рівня українсько-китайських відносин. Крім цього, Україна і Китай підписали 13 документів з актуальних питань розвитку політичної та економічної співпраці. У квітні 2011 р. під час візиту прем'єр-міністра України в КНР для участі в ювілейному Боаоському азіатському форумі було проведено низку зустрічей з керівництвом КНР. У 2012 р. були проведені переговори про співробітництво ПЕК країн.

Ми є прихильниками поміркованої, виваженої практики взаємовідносин з іншими країнами світу. Дипломатія має бути орієнтованою на національні інтереси й враховувати інтереси та традиції іншої сторони відносин. А особливо в період зміни у складі еліти в КНР.

У Китаї у 2012 р. відбулися саме такі події. На XVIII з'їзді КПК було обрано на п'ять років новий склад членів постійного комітету політбюро ЦК КПК: генеральним секретарем став Сі Цзіньпін, членами політбюро —

Лі Кецянь, віце-прем'єр Державної Ради КНР; Чжан Децзянь — віце-прем'єр Державної Ради КНР; Ван Цішань — віце-прем'єр Державної Ради КНР; Юй Чженшен — секретар шанхайського міського КПК; Лю Юньшань — завідувачий відділом пропаганди ЦК КПК; Чжан Гаолі — секретар парткому міста Тяньцзіня. Таким чином, лідерство в партії перейшло від Ху Цзиньтао до Сі Цзіньпіна. Очікується, що в березні 2013 р. на Загальнокитайських зборах народні представники оберуть Сі Цзіньпіна головою КНР. Тим самим буде оформлено перехід влади до “п'ятого покоління” лідерів, починаючи від Мао.

Експерт Бруклінського інституту Чен Лі [1], аналізуючи цю подію, наголошує на “укоріненні консервативних тенденцій” у КПК. Чен Лі таким чином характеризує китайські провладні зміни та особливості нинішнього п'ятого покоління керівництва КНР виходячи із зацікавленості й очікувань у США на більш ліберальні тренди в КНР. Проте факти міжнародного життя говорять про інше. А саме, ми спостерігаємо, як останні 25 років завдяки геоекономічним стратегіям КНР посилює свій вплив на глобальне, регіональне та локальне економічне середовище. При цьому значна увага приділяється традиціям. Традиційною стала мета уряду

КНР — забезпечити перетворення Китаю до 2020–2030 рр. у найбільш економічно потужну державу світу. Дипломатичними стратегемами виступають ідеї “Іти зовні” та “Запрошуємо приходити”. Тим самим наголошується на “конфуціанській” спільній традиції Сходу. Китай у пошуках інвестицій, новітніх технологій звернувся насамперед по допомогу до китайських підприємців діаспори і до всіх зацікавлених.

Російський учений-синолог О. Д. Воскресенський [2] відзначає, що свого часу Китай сформулював гнучкий, альтернативний радянському, варіант соціалістичної ідеї і втілював її у життя. Було привнесено конфуціанську етику в досить зрілі ринкові механізми розвитку економіки. Проте цю практику експерти трактують неоднозначно: одні — як відхилення уряду КНР від теорії доктринального соціалізму, інші — як альтернативу капіталізму. Позицію української теоретичної школи озвучив учений-сходознавець В. К. Гура [3]. Він вважає, що економічна модель “азіатського”, або конфуціанського, капіталізму буде зростати не тільки в регіональному вимірі, а й у планетарному масштабі. З цією метою розглянемо науковий дискурс про витоки та сучасність китайської дипломатії.

Російський сходознавець А. С. Мартинов [4] одним з перших висунув ідею про стратегемність китайської дипломатії. Він вважає, що в китайській дипломатії із давніх часів використання в соціальній взаємодії психологічних маніпуляцій досягло доволі високого рівня. Китайські чиновники мали значний історичний досвід у застосуванні маніпуляцій в різних сферах суспільного життя. Маніпулятивний підхід там був органічно включений у мистецтво таємного управління противником. Така практика стала ідейною основою і філософією дипломатії і політики. Мистецтво складати поетапний довгостроковий план взаємодії людей з прихованою метою, застосування хитрощів і пасток на шляху досягнення успіху з найдавніших часів стало помітною рисою мислення і поведінки китайських державних діячів, дипломатів і військових. На цю прак-

тику спирався Сунь-Цзи — найманий полководець князя Хо Люю в царстві У і автор трактату, присвяченому військовій стратегії та політиці. Сунь-Цзи вчив перемагати небезпеку ще до того моменту, як вона сформується. Необхідно розробити стратегічний план, який давав би можливість за допомогою прихованих дій, не вступаючи у відкрите воєнне зіткнення, перемагати супротивника. Такі стратегічні плани в сучасній науці називають “стратегемами”. Російський вчений Л. С. Васильєв [5], дослідивши політичні інтриги та стратегемні плани давнього Китаю, зазначає, що стратегемність впливала з традиційних концепцій світосприймання. Так, у Китаї визнавали наявність у світі одного центру — Середньої держави. У зв’язку з цим, китайський імператор вважався владикою всіх земель, що перебувають під Небом. Некитайські народи вважалися варварами, а їхні правителі — васалами імператора Китаю. Згідно з ідеологією “світособудови” імператор Китаю своєю благою силою “де” “перетворював” диких “варварів чотирьох сторін світу”. Ті мали у відповідь платити “данину” Сину Неба. Імператор своїм “підданим” дарував титули та повноваження. Непокірних “варварів”, які “чинили лихе і помилялися, не бажали долучатися до “благого впливу” і “покорятися душою”, правитель Середньої держави “карав своєю силою” і тим самим “наводив у світі гармонійний порядок”. Така позиція виключала можливість встановлення між Китаєм і “варварами” рівноправних відносин. Проте з реальної історії Китаю нам відомо чимало фактів підписання Китаєм договорів із сусідами, заснованих на визнанні рівності сторін.

Франсуа Жульєн — сучасний французький фахівець по Китаю [6] розглядає різницю між китайською та європейською концепціями ефективності. На переконання Жульєна, європейська традиція “побудови успішної дії” спирається на платонізм, тобто на підгонку практики до заздалегідь заданої абстрактної схеми, “моделі”, “зразка”, тоді як у китайців, навпаки, схема перевіряється практикою. Китайська концепція ефективності полягає не в тому, щоб “переслідувати”

якийсь ефект, а в тому, щоб дочекатися певних умов і не заважати йому (ефекту) відбутися. Три головні аспекти його дослідження, як пише автор, — війна, влада і мова. Сміслові стратегії ґрунтуються винятково на “обхідних шляхах” [7, 38].

Чжао Хунвей [8] — сучасний фахівець з питань політики КНР — вважає, що нині Китай не відмовився від принципу “єдиначальності”, на якій будувався “порядок між Піднебесною і варварами”. З’єднавшись з принципами “політики балансу сил”, він продовжує позначатися на відносинах Пекіна з великими державами та на регіональній дипломатії. На сучасному етапі китайська дипломатія, по суті, є дворівневою. У ній поєднується практика спілкування з великими державами в рамках “дипломатії балансу сил” і водночас використання “дипломатії данини” з державами, які оточують Китай. Як велика держава Китай домагається того, щоб інші держави рахувалися з ним і враховували його статус у регіоні. Правилom китайської дипломатії, її етикетом стала “щедра підтримка”, яку Пекін надає своїм сусідам по регіону. Таку зовнішню політику можна назвати “дипломатією етикету”. Підтримка сусідніх держав носить характер “дипломатії старшого брата”. Створений у КНР синтез традиційної дипломатії балансу сил з дипломатією данини визначає специфіку китайської зовнішньої політики. Чжао Хунвей вважає, що модель поєднання дипломатії балансу сил і дипломатії данини у зовнішньополітичному курсі Китаю використовувалася і в період правління Мао Цзедунa, Ден Сяопіна, Цзян Цземінь, Ху Цзіньтао. Вважаємо, що цю традицію збережуть і при Сі Цзіньпіні.

Китайський дослідник Чжоу Іхуан [9] днем народження нової китайської дипломатії вважає початок “опіумних” воєн, коли Китай всупереч волі народу був “відкритий” країнами Заходу і втягнутий в орбіту європейської та світової політики. У своїй праці він наголошує на тому факті, що “за період з 1840 по 1949 рр. імперіалістичні країни нав’язали Китаю 1175 нерівноправних договорів” [9, 4]. З часу утворення КНР, у 1949 р.

дипломатія Китаю підтвердила свою репутацію “тонкої, терплячої, зі своїми далеко не всім і не завжди зрозумілими планами” [9, 104]. Тоді прийшло розуміння, що економічна допомога Китаю ззовні (будь то радянська чи американська) будується на ідеологічному базисі і в підсумку позбавляє можливості проводити самостійну зовнішню політику. Тоді в КНР приймають рішення йти “своїм шляхом”. У КНР активізували дипломатію на п’яти принципах мирного співіснування, які вивели КНР в лідери “третього світу”. Ден Сяопін їх запропонував як основу для взаємовигідних зв’язків з усіма країнами світу. Російська вчена А. А. Волохова [10] дослідивши еволюцію згаданих вище “п’яти принципів мирного існування”, дійшла висновку, що при всіх коливаннях курсу уряду, змінах влади дипломатія КНР дотримувалася основної лінії цих принципів. Нині дипломатія Китаю прагне перетворити їх на загальні правила гри.

Російський дослідник Ю. М. Галенович [11], досліджуючи історію взаємин Росії та Китаю та аналізуючи “Бай нянь чун або гуаньсі силі пуншу” (Систематизовану бібліотеку з історії відносин Китаю із закордоном за сто років), вважає, що на рубежі ХХ і ХХІ ст. китайська еліта усвідомила, що хоча КНР і стала у світі впливовою силою і ззовні для неї не існує істотних загроз, проте у країні накопичилося багато насамперед внутрішніх проблем, на розв’язанні яких необхідно зосередитися протягом десятиліть, якщо не всього століття. За таких умов завданням зовнішньої політики стає забезпечення внутрішнього розвитку. Дипломатія майже завжди розглядалася Пекіном як механізм забезпечення розв’язання проблем, а нині — ще й гарантія розвитку. Хоча Китай не перебуває в стані воєнної або політичної конфронтації, але він активно конкурує в глобальному економічному середовищі, що створює необхідність погоджувати непорозуміння, які виникають у взаємовідносинах з іншими державами в силу специфічності ідеології Пекіна та значного дефіциту ПЕР. Майбутнє економіки КНР багато в чому залежало від взаємин КНР зі своїми основни-

ми партнерами на світовій арені. У зв'язку з цим і були виділені “головні великі держави Заходу — “сифа чжунь даго” та “головні держави, розташовані по периметру кордонів Китаю — “чжунь чжоу-бянь гоцзя”. При цьому не випадковою існує навіть послідовність, у якій дипломатія Пекіна перераховує ці держави: США, Росія, Великобританія, Франція, Японія, Німеччина, Індія. Росія, разом з Японією й Індією, була віднесена до “головних держав, розташованих по периметру кордонів Китаю”, тоді як “головними великими державами Заходу” вважалися США, Великобританія, Франція і Німеччина. Саме ці країни та КНР нині борються за світове економічне лідерство. І особливо гостро ця боротьба точиться у сфері доступу до природних ресурсів світу, а особливо ПЕР. Цю тезу можливо підтвердити аналізом подій у контексті стану ПЕК КНР та змагання за ПЕР в Арктиці.

На початку XXI ст. Китай мав певні виробничі запаси природних ресурсів: по водним ресурсам Китай посідає перше місце у світі (30 % світових запасів); об'єм розвіданих запасів вугілля у КНР становив 318,9 млрд т (12 % світових, що свідчить про 3-тє місце у світі); газу — 3,7 трлн куб. м (16-тє місце); за розвіданими запасами нафти у 3–3,5 млрд т Китай перебуває на 6-му місці у світі. Якщо враховувати значне населення Китаю та розрахувати кількість ресурсів на душу населення, то стає помітним, що КНР відстає від інших країн світу. Зокрема, розвіданих запасів вугілля на душу населення в Китаї припадає 147 т, що становить 41,4 % середньосвітового рівня, запасів нафти — 2,9 т (усього 11 % середньосвітового рівня), запасів природного газу — 4 % середньосвітового рівня [12].

Крім того, Китай нині виступає активним споживачем ПЕР. Згідно з ГСУ КНР на кінець 2008 г. загальний об'єм виробництва енергії в країні становив — у перерахунку на вугілля — 2,6 млрд т умовного палива (т у. п.), споживання — 2,85 млрд т у. п. [13] і за цим показником КНР посідає 2-ге місце у світі після США з часткою у 10 % світового споживання первинної енергії.

В 11-й п'ятирічці (2006–2010 рр.) планувалася економія енергії, забезпечивши зниження на 20 % питомої енергоємності одиниці продукції. Для цього Китай має залучити інвестицій удвічі більше (до 500–700 млрд дол. на рік).

Характерною рисою енергетичного балансу КНР у XXI ст. виступає тенденція переважання рівня споживання нафти відносно її виробництва, на противагу тенденції, коли споживання вугілля й природного газу відставало від їх виробництва. Згідно з даними “Всеитайського плану мінеральних ресурсів (2008–2015)” Міністерства державного земельного фонду і природних ресурсів КНР з 2008 по 2020 р. попит на нафту в Китаї ще зросте і становитиме 6 млрд т. При об'ємі розвіданих запасів у 2010 р. річний об'єм виробництва нафти становитиме 200 млрд т, що змусить у 2015 р. і Китай імпортувати до 50 % нафти.

Експерти [14] Центру економічної безпеки Китайської академії сучасних міжнародних відносин (КАСМВ) вважають, що зростання рівня споживання ПЕР у Китаї відбувається за трьома напрямками: 1) зростання життєвого рівня населення; 2) зростаюча автомобілізація в країні; 3) розвиток урбанізації.

Ця позиція вчених ґрунтується на аналізі тенденцій. А саме, ще в 1990 р. Китай був забезпечений ПЕР на 104 %, однак у 1998 р. — вже на 98 %, в 2000 р. — на 97 %. Такі рівні енергозабезпеченості КНР перевищують можливості США (73 %), Індії (84 %), Бразилії (78 %), Японії (20 %), Республіки Кореї (17 %). Водночас показники енергозабезпеченості КНР відстають від аналогічних у таких країнах — виробниках ПЕР, як Росія (157 %), Норвегія (878 %), Саудівська Аравія (473 %), Нігерія (219 %), Венесуела (381 %), Аргентина (132 %). У 2000 р. рівень споживання ПЕР на душу населення КНР становив лише 0,9 т у. п., тоді як у США цей показник становив 8,35 т у. п., Канаді — 8,16, Саудівській Аравії — 5,08, Росії — 4,22, Японії — 4,12 т у. п. Однак цей показник у Китаї є вищим порівняно з країнами, що розвиваються: Індонезія (0,69 т у. п.),

Філіппіни (0,56), Індія (0,49), Алжир (0,73), Нігерія (0,71) т у. п.

Нині в КНР досягнуто певного балансу внутрішнього споживання й імпорту природного газу та вугілля відносно нетто-імпорту й нетто-експорту до споживання. Інші тенденції проявляються щодо нафти. У 2007 р. частка імпорту нафти в об'ємі споживання становила 49,3 %, а в 2010 р. — 54 % [15].

Державний план розвитку та економії ПЕР у КНР було озвучено у 2004 р. Тоді в Китаї спостерігався низький рівень використання енергоресурсів — усього 32 %, що на 10 % нижче від рівня розвинених країн світу [16].

Ще в 1950-ті роки вважалось, що в Китаї немає значних запасів нафти. Частка нафти у виробництві ПЕР не перевищувала 2 %. У 60–80-ті роки частка нафти в балансі КНР поступово зростала і досягла рівня 23,8 % у 1980 р. Однак потреби забезпечення економічних реформ, розпочатих у Китаї, вимагали все більше ПЕР і темпи геологорозвідувальних робіт (ГРР) і нафтовидобутку почали помітно відставати від потреб країни у нафті і нафтопродуктах (табл. 1).

Аналіз даних про баланс енергоспоживання в 90-ті роки свідчить про те, що народне господарство КНР функціонувало в умовах дефіциту нафтопродуктів: бензину, керосину, дизельного пального, мазуту. Темпи приросту виробництва рідкого палива у ці роки були низькими й відставали від зростаючого рівня споживання нафти.

При цьому стрімкими темпами продовжувало зростати виробництво електроенергії. Якщо у 1978 р. було вироблено лише 256,6 млрд кВт/г, у 1990 р. — 621,2, у 1995 р. — 1007,7, у 2000 р. — 1355,6 млрд кВт/г, то до 2006 р. показник виробництва електроенергії збільшився вдвоє порівняно з 2000 р. і становив 2865,7 млрд кВт/г, а у 2007 р. — 3277,7 млрд кВт/г [10]. Основні об'єми електроенергії вироблялися на теплових електростанціях — 82,6 % у 1978 р. і 83,0 % у 2007 р. Проте частка електроенергії від ГЕС з початком реформ зросла з 17,4 % у 1978 р. до 22,5 % у 1985 р., а потім поступово знизилась до 14,8 % у 2007 р. Атомну енергію в КНР виробляють з 90-х років. Дані ГРР по урановій сировині, зібрані радянськими спеціалістами ще в 1955 р., підтвердили наявність відповід-

Таблиця 1

Структура споживання енергоносіїв у Китаї (1957–2009 рр.) [17]

Рік	Виробництво енергоносіїв, млн т у. п.	Вугілля, %	Нафта, %	Природний газ, %	ГЕС, АЕС, енергія вітру, %
1957	96,44	92,3	4,6	0,1	3,0
1965	189,01	86,5	10,3	0,9	3,2
1978	571,44	70,7	22,7	3,2	3,4
1980	602,75	72,2	20,7	3,1	4,0
1985	766,82	75,8	17,1	2,2	4,9
1991	1037,83	76,1	17,1	2,0	4,8
1995	1311,76	74,6	17,5	1,8	6,1
2000	1455,31	69,2	22,2	2,2	6,4
2004	2134,56	69,5	21,3	2,5	6,7
2005	2359,97	70,8	19,8	2,6	6,8
2006	2586,76	71,1	19,3	2,9	6,7
2007	2805,08	71,1	18,8	3,3	6,8
2008	2914,48	70,3	18,3	3,7	7,7
2009	3066,47	70,4	17,9	3,9	7,8

Баланс виробництва і споживання енергоносіїв у КНР у 1990–2008 рр., млн т у. п. [17]

Рік	Виробництво енергоносіїв	Споживання енергоносіїв	Баланс
1990	1039,22	987,03	52,19
1991	1048,44	1037,83	10,61
1992	1075,26	1091,70	-19,14
1993	1110,59	1159,93	-19,34
1994	1187,29	1227,37	-40,08
1995	1290,34	1311,76	-21,42
1996	1326,16	1389,48	-63,32
1997	1324,10	1377,98	-53,88
1998	1242,50	1322,14	-79,64
1999	1259,35	1338,31	-78,96
2000	1289,78	1385,53	-95,75
2001	1374,45	1431,99	-57,54
2002	1438,10	1517,97	-79,87
2003	1638,42	1749,90	-111,48
2004	1873,41	2032,27	-158,86
2005	2058,76	2246,82	-188,06
2006	2210,56	2462,70	-252,14
2007	2354,15	2655,83	-301,68
2008	2600,00	2850,00	-250,00

них запасів у 20-ти провінціях КНР. За запасами урану в 100 тис. т Китай перебуває на 9-му місці у світі [17].

Нині дипломатія КНР активно шукає можливості впливати на енергетичну політику в усіх регіонах світу, а особливо на спірних і незайнятих територіях. У зв'язку з таненням льоду в Арктиці всі транснаціональні енергетичні корпорації почали вивчати можливість розробки родовищ у Північному Льодовитому океані та на прилеглих континентальних шельфах. Особливістю нинішньої уваги до Арктики є той факт, що крім 8-ми держав, які входять до Арктичної Ради (АР), підвищену увагу цьому регіону приділяють компанії з Німеччини, Франції, Японії, Індії і особливо Китаю. Хоча відомо [18], що тільки прибережні держави мають виняткове право на експлуатацію природних ресурсів морського дна і надр морської зони, що тягнуться від території (суші) цієї держави на відстань 200

морських миль, або до краю континентального шельфу.

У Стокгольмському Інституті дослідження проблем світу (SIPRI) зацікавилися новими тенденціями в Арктиці. Зокрема, за результатами аналізу діяльності в цьому регіоні Китаю, проведеного директором Програми Китаю та глобальної безпеки Ліндою Якобсон, були опубліковані дослідження. Лінда Якобсон у своїй праці "Китай готується до танення льоду в Арктиці" [19] наголошує на тому факті, що КНР відчуває брак паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). Саме тому Китай не залишився байдужим до проблеми розділу арктичного шельфу, багатого на ПЕР. Крім цього, мова йде про Північний морський шлях (ПМШ). ПМШ є найкоротшим маршрутом доставки вантажів кораблями з Азії до Європи. За словами співробітника Далянського морського університету Лі Чженфа, хто отримає контроль над арктич-

ним маршрутом, контролюватиме нову світову економіку.

Проте не всі китайські вчені формують думку таким стратегічним чином. Так, Лі Юаньшень з Китайського дослідного центру полярних територій, визначаючи першочергові завдання цього закладу, наголосив на необхідності вивчення кліматичних змін. Мотивом виступає необхідність передбачення наслідків потепління в Арктиці через арктичні повітряні маси, які досягають території КНР. Різкі зміни в секторі Східної Арктики можуть спричинити природні катаклізми [20].

Китай розпочав заплановані ще в 1980-х роках дослідження Арктики у 1999 р. Тоді китайський криголам MV Xue Long, переобладнаний з українського торгового судна, ввійшов у Північний Льодовитий океан через Берингову протоку і досяг Канади. У 2003, 2008, 2010-х роках були проведені нові китайські експедиції криголаму. Екіпаж проводив геологічні та океанографічні дослідження. У 2004 р. КНР організував добре обладнану постійно діючу дослідну станцію на Шпіцбергені, що свідчило про зростаючу експансію Китаю на ПМШ. Маршрут по ПМШ кораблів з Шанхаю у Гамбург порівняно з південним шляхом коротший на 7000 морських миль. Прохід по ПМШ скорочує тривалість рейсу на 10–20 діб, а витрату палива — у середньому на 800 т. Такий маршрут заощадить Китаю 60–120 млрд доларів на рік [21].

Просування інтересів КНР в Полярних регіонах залежить від держав — членів Арктичної Ради (АР — організація, що об'єднує всі приарктичні держави: Росію, США, Канаду, Фінляндію, Норвегію, Швецію, Ісландію та Данію, а також Європейський парламент. Постійними спостерігачами є Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Нідерланди та Польща). Саме тому китайська дипломатія нині запровадила багатосторонній діалог з державами АР з метою отримати членство. Тобто у Північному Льодовитому океані з новою силою розгортається геополітична боротьба. Експерти вважають, що ми спостерігаємо передел сфер впливу у світі

між Китаєм і США. Китай використовує у цій боротьбі різні стратегіями. Зокрема, китайський мільярдер Хуан Нубо запропонував ісландській владі продати йому 300 тис. кв. км території на північному сході острова для будівництва готелю з гольф-майданчиком. На Заході впевнені, що колишній держчиновник Хуан Нубо діє в інтересах уряду КНР. І метою операції є доступ до полярних природних ресурсів [22]. Дипломатія КНР діє планомірно. Під час офіційного візиту до Ісландії китайській делегації було надано дозвіл на візит китайського криголаму до берегів Ісландії. У КНР розуміють, що слабка економіка Ісландії вимагає інвестицій, оскільки країна розташована на стратегічному перетині морських арктичних шляхів.

Крім Ісландії, КНР розгорнула співпрацю з Норвегією, Канадою, Данією по програмі побудови наукової бази в Арктиці. Данія, зокрема, співпрацює з КНР по освоєнню природних запасів Гренландії. Уряд Данії запропонував нову арктичну стратегію, побудовану на сприянні інвесторів з усього світу. Таким чином, Данія сподівається організувати міжнародний видобуток рідкоземельних металів, урану, залізної руди, свинцю, цинку, нафти і дорогоцінних каменів Гренландії при таненні крижаного покриву. Китай, ймовірно, стане головним імпортером цих природних ресурсів. Данія стала стратегічним партнером КНР і створила коридор для китайського комерційного та стратегічного проникнення в Арктику. Саме дипломатія Данії запропонувала надати Пекіну статус постійного члена в Арктичній Раді. За таких умов, китайські компанії Sinosteel і China Communications Construction Corp., разом з Greenland Minerals and Energy, незважаючи на ризики та невизначеність, які невід'ємно присутні при розробці нових мінеральних родовищ, увійшли в проєкт компанії London Mining у рамках залізрудного проєкту Isua (Isua) у Гренландії. До 2015 р. цей проєкт має вийти на потужність щорічного виробництва 15 млн т високозбагачених окатишів. Позиціонується також проєкт по розробці родовища Кванефельд за участі світового лідера з видобутку рідкоземельних металів — китайської

Inner Mongolia Baotou Steel Rare Earth. Здійснення проекту може забезпечити, починаючи з 2016 р., задоволення на 20 % світового попиту на рідкоземельні метали і постачання урану. Хоча китайські компанії у Гренландії не будуть першопрохідцями, оскільки на місцевому інвестиційному ринку панують невеликі гірничодобувні компанії з Австралії та Великобританії. Однак китайці користуються значною підтримкою датського уряду [23].

Така активна експансія КНР в Арктику турбує членів АР. Ця реакція спричинила рішення міністрів закордонних справ країн — учасниць АР про відмову у статусі спостерігача для КНР. Проявом протистояння китайським конкурентам є великомасштабні військові навчання НАТО у Канаді і Норвегії. У Росії озвучено намір створення бойового угруповання на Кольському півострові [24]. Росія не поспішає зближуватися з КНР. Навпаки, було підписано важливий контракт між “Роснафтою” і американською нафтовою компанією ExxonMobil щодо розвідки російських арктичних родовищ, який вперше дає Росії право брати участь у проектах на території Америки. Поки що США можуть запропонувати РФ більш привабливі умови, ніж китайські інвестори.

Китайців дратує російська та американська активність в Арктиці. А саме такі речі, як поновлення польотів дальньої авіації РФ над Арктикою, встановлення російського прапора на дні Північного Льодовитого океану, направлення до берегів Аляски двох атомних підводних човнів США. Професор Го Пейцін з Китайського університету океану заявляє, що суперечки в Арктиці (з приводу прав на шельф) — це виклик, який кидають міжнародному порядку і міжнародному праву Росія та деякі інші держави після закінчення “холодної війни”. “Китай та інші країни світу опиняться у невідгідному становищі, якщо претензії Росії на підводну територію між хребтами Ломоносова і Менделєєва будуть узаконені, оскільки тоді одна Росія отримає право розпоряджатися ресурсами в цьому районі”. У свою чергу, Хань Сюйдун, старший полковник Народної визвольної армії Китаю, не виключає можливості, що складні

міждержавні суперечки можуть призвести до силового протистояння. Крім того, береться до уваги той факт, що танення криги спричинить збільшення вантажопотоку на ПМШ з 1,8 млн т у 2010 р. до 85 млн до 2030 р. Приарктичним державам не подобається, що Москва хоче одноосібно контролювати цей маршрут. Норвегія і США вже запропонували переглянути юрисдикцію вздовж узбережжя РФ. Це фактично спроба інтернаціоналізації ПМШ без урахування того факту, що наземна інфраструктура є російською, а отже, контролюється Москвою. Крім того, Росія є лідером по кількості криголамів. Саме тому Китай планує вже у 2013 р. спустити на воду два нових криголами. Настільки відверта конкуренція підштовхує уряд РФ до не менш активних дій. А саме, програма Мінтрансу РФ з розвитку арктичного транспортного флоту до 2020 р. передбачає будівництво 60-ти суден, трьох атомних і трьох дизельних криголамів.

Таким чином, екологічні ресурси не можуть розглядатися як ексклюзивні національні ресурси тих країн, у яких вони розташовані. Решта світу має законний інтерес в тому, щоб розробка ПЕР здійснювалася екологічно, оскільки порушення балансу довкілля Арктики може мати негативний вплив на виживання народів усієї планети. Північний Льодовитий океан, як і Антарктида, має бути “загальним надбанням”.

Література

1. Состав Постоянного Комитета Политбюро ЦК КПК. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gazeta.ru/politics/2012/11/15_a_4854301.shtml
2. “Большая Восточная Азия”: мировая политика и региональные трансформации / Под ред. А. Д. Воскресенского. — М.: МГИМО-Ун-т, 2010. — 444 с.
3. Гура В. Глобалізаційні процеси сучасності та глобальні пріоритети розвитку країн Азії та Африки // Антологія творчих досягнень. — К.: Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАН України, 2005. — Вип. 2. — С. 356.

4. Мартынов А. С. Традиционный китайский подход к внешнему миру // Страны и народы Востока. — М., 1979; Вып. 20. Страны и народы бассейна Тихого океана. — Кн. 4. — С. 230–243.
5. Васильев Л. С. Политические интриги и стратегические планы в древнем Китае // Политическая интрига на Востоке. — М.: “Восточная лит.” РАН, 2000. — С. 45–102.
6. Jullie François Jullie. Traité de l'efficacité / François Jullie. — Paris: Le Livre de Poche, 2002. — 256 p. Biblio Essais.
7. Франсуа Жюльен. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегия смысла в Китае и Греции / Пер. с франц. В. Лысенко. — М.: Моск. филос. фонд, 2001. (Сер. “Библиотека современной французской философии”). — 360 с.
8. Чжао Хунвэй. Китайская дипломатия в контексте процессов взаимовлияния и соперничества в Восточной Азии // Аналит. записки Науч.-координац. совета по междунар. исслед. МГИМО (У) МИД России. — Вып. 1(21). — 2007 Янв. — М.: МГИМО – Ун-т, 2007. — 43 с.
9. Чжоу Ихуан. Дипломатия Китая. — Пекин: Межконтинентальное издат. Китая, 2005. (Сер. “Основные сведения о Китае”). — 189 с.
10. Волохова А. А. Основы китайской дипломатии: (Эволюция пяти принципов мирного сосуществования в 1949–2006 годах): Монография / Дипломат. акад. МИД России. — М.: Науч. книга, 2007. — 151 с.
11. Галенович Ю. М. История взаимоотношений России и Китая. — Кн. 1. — М.: Русская панорама, 2011. — 464 с.
12. Чжунго тунцзи няньцзянь — 2010 (Китайский статистический ежегодник — 2010). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russian.china.org.cn/business/txt/2009-01/12/content_17095343.htm
13. Цюаньцю ненюань да цизьюй (Положения в сфері енергетики) / За ред. Чень Феньін, Чжао Хунту. — Вид-во “Шиши”, 2005. — С. 298–300.
14. Бушуев В. В. Глобальная энергетическая безопасность: евразийский аспект / В. В. Бушуев, А. И. Громов // Шестая Междунар. конф. АЕС-2008 “Энергетич. кооперация в Азии: прогнозы и реальность”. — Иркутск: Россия, 2008. — С. 18.
15. Zhang Jianping. Chinese Perceptions of Energy Security and the Strategy for the Future of Northeast Asia // Erina Report, Sept. 2007. — Vol. 77. — P. 3.
16. 2007 Чжунго ненюань фачжянь баогяо (Доповідь про розвиток енергоресурсів в Китаї — 2007) / За ред. Ван Цзячен, Чжао Чжилинь. — Пекін, 2007. — С. 4–5.
17. Жигулева В. В. Топливо-энергетические отрасли / В. В. Жигулева, К. И. Малютин, В. А. Матвеев, А. В. Островский // Основные отрасли и сферы экономики современного Китая / Отв. ред. А. В. Островский; сост. П. Б. Каменионов. В 2 кн. — Кн. 1. — М.: ИДВ РАН, 2012. — С. 128–178.
18. Humpert Malte. From ‘Great Wall’ to ‘Great White North’: Explaining China’s politics in the Arctic / Malte Humpert, Andreas Raspotnik // European Geostrategy, 2012. — 11p.
19. Jakobson Linda. China Prepares for an Ice Free // SIPRI Insights on Peace and Security. — № 2010/2 March 2010. — 16 p. 20. Golts Alexandr. The Arctic: A Clash of Interests or Clash of Ambitions / Alexandr Golts // Russia in Arctic. Strategic Studies Institute Monograph. — U.S. Army War College, SSI, 2011. — P. 43–62.
20. Laruelle Marlène. Russian Military Presence in the High North: Projection of Power and Capacities of Action / Marlène Laruelle // Russia in Arctic. Strategic Studies Institute Monograph. — U.S. Army War College, SSI, 2011. — P. 63–90.
21. Seider Christoph. Arktisches Monopoly. Der Kampf um die Rohstoffe der Polarregion / Christoph Seider. — Munchen: Deutsche Verlags — Anstalt, 2009. — 284 p.
22. Gress D. The Nordic countries. In: European politics in the age of globalization (Ed. by Howard J.). Wiarda Fort Worth, TX, Harcourt College Publishers, 2001. — P. 76–81.
23. Солдаткин Е. Й. Новая американская стратегия освоения Арктики. “НЗП-XXI”. — № 2. — 2006. — С. 49–52.
24. The Nordic Region: Changing Perspectives in International Relations // Annals of the American Academy of Political and Social Science. — Vol. 512. — 1990. — P. 79–87.

Енергетична дипломатія розглядалася Пекіном як механізм забезпечення розв’язання економічних проблем, а також гарантії розвитку. Хоча Китай не перебуває у стані конфронтації, але він активно конкурує в глобальному економічному середовищі, у тому числі в Арктиці, що зумовлює необхідність погоджувати непорозуміння, які виникають у взаємовідносинах з іншими державами щодо пошуків доступу до паливно-енергетичних ресурсів.

Энергетическая дипломатия рассматривалась Пекином в качестве механизма обеспечения решения экономических проблем, а также гарантии развития. Хотя Китай не находится в состоянии политической конфрон-

тации, но он активно конкурирует в глобальной экономической среде, в том числе в Арктике, что создает необходимость согласовывать недоразумения, которые возникают во взаимоотношениях с другими государствами в поисках доступа к топливно-энергетическим ресурсам.

Energy diplomacy is considered to be in China as mechanism of economic problems' settling and guarantee of development. Although China is not in a state of political confrontation, but he actively compete in the global economic environment, which creates the need to reconcile misunderstandings that arise in relations with other states because of the needs of Beijing in energy resources.

Надійшла 11 грудня 2012 р.

КУЛЬТУРИ І РЕЛІГІЇ У “ЧОРНОМОРСЬКІЙ ДОКТРИНІ” ЮРІЯ ЛИПИ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 28–34

Розглядаються культури і релігії чорноморських країн у творчій спадщині Юрія Липи.

Безрелігійність є одна з постатей духовного лінівства.

Юрій Липа

“Тепер, коли боротьба з окупантом України переходить у нову, здається, не менш ніж досі, гостро-затяжну фазу, коли український нарід напружує всі свої зусилля, в Краю та закордоном, у кривавих та дипломатичних змаганнях за долю Батьківщини, відчувається потреба підсилити чин ще й духовною зброєю.

Кожний українець (українка) повинен бути не тільки озброєний, але й свідомий своїх національно-суспільних завдань. Окрім любови до Рідного Краю, він повинен мати також у своїй душі ясний образ тої майбутньої України, що за неї кладе своє життя. Він повинен виробити собі Новітній Всеукраїнський світогляд, а цього він зможе найкраще досягнути, перечитуючи передовсім раз у раз вище згадану — “Євангелію Новітнього Українства” д-ра Юрія Липи!” [3, 5], — ці слова, написані 5 лютого 1946 р. видатним українським бібліографом Левом Биковським, майже не втратили своєї актуальності і сьогодні, на початку третього десятиліття незалежності нашої держави.

“Всеукраїнська трилогія” Ю. Липи — це не просто могутній геополітичний концепт, що ґрунтується на локальних географічних умовах та міжнародній політичній кон’юктурі, а також і глибока синтетична історія підвалин

чорноморської духовності. І тому в останнє двадцятиліття жвавий науковий інтерес до творчості Ю. Липи охоплює не лише геополітичну спадщину мислителя, а й такі стратегічно важливі виміри, як культура та релігія [1; 2; 4–7; 12–15].

У дефініції до праці “Чорноморська доктрина” автор сміливо проголошує: “Чорне море мусить належати до чорноморських народів. Для них воно є центр лучби, осередок їх розселення і їх суспільно-державних стремлінь. Чорне море — це економічне й духове опертя для чорноморських країн. Вони творять разом з ним економічну й духову одність” [10, 10].

Що таке “духове опертя” й “духова одність” спробуймо роз’яснити нижче, ретельно проаналізувавши проблеми культури та релігії чорноморських країн у творчій спадщині мислителя.

“Протягом довшого часу, що його приблизно треба визначити між 5000 і 2000 роком перед Христом, цілий простір довкола Чорного моря займала одна раса (кавказька чи алародійська)” [10, 114], — цю тезу лінгвіста й етнографа Олександра Башмакова Юрій Липа використовує як один з вдалих наукових пошуків першооснови чорноморської спільноти. Геополітик стверджує, що

хоча ця єдина раса вже зникла з історії, але вона лишила сліди у крові й традиціях народів над Чорним морем.

На переконання автора “Всеукраїнської трилогії”, з цієї спільної доісторичної культури над Чорним морем виникли дві пракультури: трипільська і хетська.

“Здавалося б — не така важлива подія: сорок літ тому київський археолог В. Хвойко разом із С. Штерном відкриває одну з найстаріших і найцікавіших культур України” [9, 60], — так дещо дивно розпочинає Ю. Липа главу “Трипільська культура” твору “Призначення України”. А потім ґрунтовно пояснює, чому ця “здавалося б — не така важлива подія” є архіважливою для всього українського світу, та дає вичерпні відповіді на низку очевидних запитань (“Чому таке зацікавлення культурою, що цвіла дві-три тисячі літ перед Христом? Яке психологічне підложжя цього? Чи знайшлося щось у ній, що давало б підставу для сьогодишньої боротьби українців? Що в трипільській, праукраїнській культурі є важливе й типове?” [9, 61]).

За словами мислителя, спільні історичні корені трипільців з мікенцями, геттітами, митанійцями, егейцями, етрусками та іншими древніми народами, як і те, що співзвучні культури були в Анау, Сумирі, Елямі та Індії, — це, безперечно, дуже й дуже добре. Проте первинне значення масових наукових дослідів над трипільською культурою в тому, що вони “дали глибокі границі сучасним українцям, а кількатисячолітня безперервна традиція густонаселеної прадавньої України, як висловився один з українських учених у своїй праці, знов дає сучасним українцям “доказ непорушності володіння своєю землею упродовж тисячоліть” [9, 61]. На переконання мислителя, трипільська культура нарівні з Єгиптом, Месопотамією, Індією, Китаєм та Егеєю належить до своєрідної колиски цивілізації.

І саме протоукраїнський народ трипільської культури Ю. Липа виокремлює з усіх первнів і домішок української раси як доказ тривалості раси, її безперервного володіння своєю землею впродовж тисячоліть. Цей первень водночас є основою як антропологічної,

так і психологічної сутності українства. І в це підложжя, як у велетенську вазу-амфору, вливалися всі наступні расові первні та домішки [9, 154–155].

“Ці хлібороби прийшли як розселенці з Месопотамії, звідти, де Біблія умістила початок людства” [9, 155]. За словами Ю. Липи, “трипільська культура відноситься до месопотамської, як американська до європейської”, а “характер трипільців — це є те, що найбільш тепер може цікавити” [9, 156]. “Цей характер — це підложжя українського характеру. Бо народи-предки — це не тільки архітектура, могили, звичаї, ритуали. Це — характери, що кружляють у крові сучасних українців, і завжди їх діла, їх здобування в них можуть відродитися. І найбільше можливостей до відродження в сучасному має характер трипільського первня української раси” [9, 157].

“Як мусив прив’язатися до своєї нової землі осадник, що з великим трудом здобув її і здобувати мусив всупереч незичливій природі! Як мусив важко переживати перепади й непогоду змінного клімату! Врешті, як мусив шанувати ті звичаї, які символізували поворот на краще в цій безнастанній боротьбі (збільшення дня, кінець жнив), як старанно передавав він своїм дітям все те, що йому самому й його селу улегшувало боротьбу за життя! Ця терпеливість, мовчазна відвага, передбачливість, скромність, обережність, невідступність від обраної лінії, холодність при невдачах — чи це не образ осілости й одночасно не тип українського селянина?” [9, 157].

Крім психології сіл трипільці заклали ще одну дуже важливу українську традицію рільництва та хліборобства. “Вперше сполучили вони в своїм ритуалі пшеницю й мед як символ цих земель. І цю символічну страву — кутю — споживає й досі кожен українець раз на рік, зв’язавши цей звичай із християнським Різдом” [9, 156].

Ще раз наголосимо, що трипільська цивілізація — це культура осіла, хліборобська, розвинена політично, із власними правовими і моральними нормами, із традиціями, що безперервні аж до наших днів [9, 61], і додам, що саме трипільці склали весь фольклор,

який маємо, всі народні обряди, вірування й інше, майже всю усну словесність [9, 156]. А понтійський, готський, київсько-руський та козацький періоди розвитку української культури, на думку мислителя, — це лише яскраві етапи оновлення трипільських цивілізаційних здобутків.

Констатуючи, що хетська культура та державність більше досліджена, ніж трипільська, Ю. Липа у своїх працях описує її лише кількома короткими реченнями. Найважливішими з них є такі: “По всіх берегах Чорного моря над Каспієм і в Егеї zostалися сліди їх мистецтва, мови, міфології. Їхній епос про Гільгамеша, знаний в цілій Малій Азії, сліди поеми в “Одіссеї”, само ім’я Одисей походить з їх мови” [10, 115]. На наше переконання, Ю. Липа детально не описував особливостей хетської цивілізації лише тому, що вона існувала в Анатолії і Південному Кавказі, а “Чорноморська доктрина” — це геополітичний дороговказ насамперед для населення українських історичних земель.

На думку автора “Всеукраїнської трилогії”, об’єднувальні залишки трипільської та хетської пракультур помітні тепер у назвах народів та місцевостей, у звичаях, моралі та інших етнічних елементах. Також ця спільна історична спадщина дає підстави пов’язувати між собою окремі територіальні одиниці (приміром, Кавказ і Україну, Карпати й Кавказ, Анатолію й Тракію, Тракію й Карпати). Причому, “залишки в одному допомагають виразніше поглибити значення залишків у другому, а разом дають вони відчуття одності етнічного підложжя” [10, 116].

Головним історичним аспектом спільної чорноморської спадщини Ю. Липа вважає спорідненість характерів народів та належність їх до хліборобського кола світової культури. Торгівля та культурно-політичні явища також сприяли зближенню етнічних спільнот регіону.

Крім культурної спорідненості, мислитель висвітлює й спільне міфологічно-релігійне минуле причорноморських народів.

Корені більшості чорноморських вірувань сягають III тис. до нашого літочислення і безпосередньо пов’язані з зародженням хлі-

боробства в регіоні. “Безпосередній зв’язок з землею, ритм і певність праці дало потяг до традицій, до відчуття різноманітності і таємничості зросту” [10, 132].

Найстарішим божеством, відомим на берегах Чорного моря, була Богиня-Матір чи Кібела-Купала, яку особливо шанували в Анатолії. У рукописі “Українські міфи” Ю. Липа наголошує: “Це там, у горах Малої Азії zostалися ще й до наших часів таємничі культи родючості. Сила то предивна, що пхає до розмноження, що розширює себе сама в часі і просторі, потужність то — глибока, як море, тривала, як земля, лагідна, як вітер, і сувора і чиста, як вогонь. Це там розвинувся культ Божої Матері всіх богів, звірят і рослин, зміст усього, що діється” [10, 133].

У IV ст. до Христа у чорноморських країнах були особливо популярні геленські (грецькі) міфи, які теж постали з хліборобського культурного кола. Елевзинські, Діонісійські та Орфейські містерії, культ Ахіллеса та пошанування богів-олімпійців в праукраїнському Боспорському царстві згодом поєдналися з іранськими міфами про Мітру та Мані.

Автор “Чорноморської доктрини” дає такі історіософські оцінки іранським впливам на староукраїнські землі:

1. “Мітра в Ірані — це був вождь янголів, що провадить їх при боці Агура-мазди. Над Чорне море прийшов він, як символ непереможності сонця, і був опікуном воїнів і купців. Його містерії були ще більше складні, як елевзинські, і мали сім ступенів втаємничення. Культ Мітри висловився головне в символі гноблення примітивних інстинктів, знак цього був забивання бика. (...) Кінець IV століття по Христу був упадком культу Мітри. Християнство боролось з ним як з конкуренційною релігією. Мітраїзм голосив, між іншим, поклонення трьох царів і свято 25 грудня (від IV століття впроваджене і в християнстві)” [10, 134–135].

2. “Релігія, проповідувана коло 242 року по Христу іранцем Мані, говорить про те, що завжди відвічно проти себе стояло світло і пільма. Та сталося змішання цих первнів, і тепер триває процес очищення. Світова історія

довершується там, де є визвіл світла. Врешті прийде час, коли світло й тьма довічно будуть розділені” [10, 135].

Очевидно, що християнство прийшло на чорноморське узбережжя як логічне завершення геленського та іранського світогляду. І як писав один з сучасників Ю. Липи: “Антична релігія є дійсним Старим Завітом християнства” [10, 135]. Примітно, що на відміну від більшості народів Західної та Північної Європи, тогочасне причорноморське населення приймало християнське віровчення добровільно, а не під владним примусом.

Ю. Липа також наголошує на тому, що популяризація християнства на берегах Чорного моря зовсім не випадково збіглася в часі з становленням національних мов (передусім південнослов’янських, вірменської та староукраїнської). Оскільки “ці народи не хочуть молитися в чужій мові, хоч би тою мовою, як грецька, мав говорити і сам Христос” [10, 135].

У статті “Велетенське завдання. Святе Письмо рідною мовою” мислитель обґрунтовує надзвичайну важливість читання Біблії зрозумілою масам мовою. І вважаючи, що “Св. Письмо, — це ж книга найглибша й найсильніша, це — книга народів і рас” та “Св. Письмо просте й ясне, і в тім його повага”, Ю. Липа застерігає: “Слаба людина нехай не приступає до його перекладу!” [8, 51].

Переклад Святого Письма професором Іваном Огієнком Юрій Липа називає одним із найдосконаліших у Європі. Оскільки “кожне слово чи речення перевірене не тільки за оригіналом, але й за кращими сучасними перекладами. Але не тільки ця пильна вірність оригіналові характеризує переклад. Є в нім дивна ясність думки та простота вислову. Так якби хтось — дуже гноблений супротивенствами й болем сучасного життя — старався віддати з цілою силою спокій та прозорість св. Письма... На спідлення людське й на нахабну пиху гнобителів і їх прислугачів, на тих, що ошукують не одного “з малих сил”, — чим відповісти? Тільки словом гучним, як сурма, тільки оповіддю ясною, як радісна новина, тільки запереченням сильним, як ви-

блиск лева. І власне в цьому напруженні Духа зродився ритм нового перекладу св. Письма” [8, 54].

Цікаво пояснює Ю. Липа масовий перехід духовенства на українську мову на зламі XIX та XX ст.: “Старослов’янська мова забувається, а може вже й забулася на більшості земель України. Процес цей прискіпили більшовики, бо їм залежить на знищенні пам’ятати не тільки про Службу Божу, але й взагалі про релігію. На північнозахідних землях навіть уміння читати старослов’янщину цілком зникає. Губиться традиція старослов’янської мови і в культурі, і в щоденному житті. Тепер певним насильством було б, власне, відкидати українську мову, як посередника між українцем і Богом” [8, 53].

Проте ані схожі попередні культи, ані національні мови, на думку автора “Всеукраїнської трилогії”, не відіграли в поширенні християнства на берегах Чорного моря такої величезної ролі, як міф апостола Андрія Первозваного. І саме тому Святоандріївський хрест символізує народи Чорного моря, об’єднані вищою духовною силою.

Описуючи історію спільної християнської церкви на берегах Чорного моря, Ю. Липа виокремлює два дуже різні періоди.

Усе починалось дуже гарно: “Царгород уважав за свого першого єпископа Андрія (до 38 року). На цій підставі царгородські єпископи, як наступники апостола Андрія, поширюють свою дієцесію по другому Вселенському соборі (381 року) на Тракію, а по Халкідонському вже на Тракію, Азію і цілий Понт. Врешті Іван II Кападокійський (518–520) приймає титул Вселенського патріарха. Традиція святого Андрія дала підставу до світової церкви” [10, 137].

Проте вже через кілька віків відбувається великий розкол християнства на причорноморських просторах: “Уже в X–XII столітті церкви Болгарії і Великого Києва стають майже незалежними від Царгорода, а по наїзді турків церква Москви заквестіонувала не тільки авторитет, але й правовірність Царгорода. Врешті, в останньому столітті тільки купка грецьких патріотів-фантастів мріє про відновлення давніх апостольських часів цар-

городського єпископа. Міф апостола Андрія опустив Царгород” [10, 137].

Та в праці “Чорноморська доктрина” Ю. Липа не обмежується лише історичними описами та констатаціями тогочасного стану християнства на причорноморських просторах, а й пропонує власний варіант творення майбутнього: “Відновити тим часом занепаду в Царгороді традицію апостола Андрія зможе тільки християнська великодержавність над Чорним морем — Україна. Там стане він символом розцвіту і благословенства наново. Патріархат повинен бути перенесений із за-вмерлого, потурченого Царгорода на береги землі, благословенної словом апостола Андрія Первозваного” [10, 137].

Дуже схожі ідеї простежуються і в невеликому творі “Панування, труд і лад”: “Близиться Церква, про яку в глибині душі думає українець, — своєрідна Церква. У цій церкві не буде чужинців-урядовців. Вони не будуть зайдами із чужих церковних осередків, із чужою нам душою. Не прийдуть тому, що осередок Української Церкви буде в Україні. У цій Церкві не буде суперечок між представниками українців православних і греко-католиків. Усі кращі сили з цих віросповідань увіллються у прадавню Українську Церкву. (...) Церква ця мусить постати тепер, у час очищення нації, у час напруження її енергії і тяги до панування на рідній землі. Вона понесе світло релігії не тільки своєму народові, але й іншим народам, як було це за часів Володимира й Ярослава” [11, 213].

Безсумнівно, ідея перетворення Києва на умовний Другий Царгород, Третій Єрусалим чи Четвертий Рим є дуже геополітично привабливою. Проте у більшості жителів наших земель завжди одразу виникали сумніви: а чи є сама Українська Церква єдиною та неподільною?

Опираючись на праці Ю. Липи, спробуємо виокремити дві фундаментальні основи духовного солідаризму української раси.

По-перше, “українські сучасні церкви живуть, і то не віддільно від життя, але тісно зв’язані з переживаннями своїх вірних. При цьому всьому треба підкреслити ще й те, що українська раса нині є засолідарна, щоб у

ній можна було тепер викликати якісь братовбивчі, релігійні війни. Зрештою, це було неможливе і в давніших часах. Толеранція українців є в досить широких межах. Коли були війни церков, то дрібного характеру. Зрештою, про суть тих братовбивчих війн Мелетій Смотрицький, що сам перейшов з благочестія на греко-католицизм, висловився дуже гарно: “Сліпі проводирі. Вони роздрочили людей і посіяли ворожнечу” [9, 321].

По-друге, “для раси прагнення до власної молитви є однією в часі, воно триває від початку існування раси. Трудно собі уявити, щоб якийсь короткий фрагмент часу зсинтезував і виявив найглибшу й найтривалішу прикмету раси. Тільки рідними, прастарими обрядами можна оформити прастарі релігійні почування раси. Сучасна українсько-католицька церква зберегла в собі тих обрядів більше, як усяка інша сучасна українська християнська церква. Українське православ’я догорає, а польське, румунське й інші православ’я гублять ці традиції. Правда, уже й тепер велике ім’я Андрія Шептицького багато зробило” [9, 320].

Відсутність внутрішніх релігійних війн та інтеграційна сила греко-католицької церкви — ці два фактори за сприятливих геополітичних умов і справді можуть стати реальною основою для побудови омріяної багатьма видатними духівниками єдиної Української Церкви.

Не можна залишити поза увагою жорсткі критичні оцінки Ю. Липи щодо історії розвитку християнства в сусідній державі: “Самоволя керми Росії, на відміну від самоволі азійської і європейської, сягала передовсім до духовних вартостей свого народу. Вже Іван IV виступав з диявольською дотепністю проти релігії власного народу. За перших Романових сталося одно з найважливіших явищ у житті Московії: рука царів сягнула у московське православ’я. Принесене з Заходу сповідання почало робити страшне спустошення в масах Москви. Постав розкол. “Розкол — то дар України Москві”, — каже польський історик. Річ не йшла тут про ті чи інші обряди й текст — справа була важніша. Це було нищення московського ставлення до Бога, москов-

ської моралі в житті особистім і суспільнім. Ніконіанство в релігії, що запроваджували царі, було такою ж чужинецькою реформою, як і пізніші реформи Петра I. Коли адміністративні, чужі москвинам реформи ішли головним чином з німецької чужинецької Слободи під Москвою, то релігійний нігілізм постав із окремого чужинецького монастиря під столицю. До нинішнього часу розкольники бережуть свою мораль і релігію. Величезні повстання їх і не менш жорстокі переслідування розкольників тривають цілий час існування Російської імперії. Це не було переслідування секти: це було переслідування душі московського народу, своєрідних пуритан Московії” [10, 225].

Практично не характерною для українців, але також поширеною серед чорноморських народів світовою релігією є іслам. Це віровчення Ю. Липа розглядає в контексті значних тогочасних історико-геополітичних змін у регіоні.

Масштабні реформи Кемал-паші позбавили Туреччину традиційного тотального домінування ісламу в житті населення. Проте, на переконання Ю. Липи, “туркам дав Кемаль інший міф від ісламу — міф походження від Шумеру. Він дав їм віру в себе. А вона була потрібна” [10, 56].

Також доречно привести тематичний уривок з праці “Розподіл Росії”: “Змістом цілого життя тюрків-узбеків був досі іслам. Коли Мекку звуть серцем ісламу, то Самарканд був головою ісламу. Бухара ж, вишкіл мусульманського духовенства, мала таке ж значення для світу тюрків, як Каїр для арабського світу. Царський уряд відібрав духовенству його дотеперішні судові й адміністративні права: совітський уряд був гнучкіший. Спробував він навіть використати ідею ісламу, скликаючи, наприклад, з’їзд представників мусульманського світу. Справа йшла про підготовлення світової революції на мусульманських землях. Але і з’їзд в Баку 1920 року, і справа Енвера, і невдачі Комінтерну в Єгипті, Індії, Афганістані — змусили большевиків покинути всяку надію на мусульманство. Проповідуючи безбожництво, знищили вони середньоазіатський іслам” [10, 349].

Ю. Липа глибоко вірив, що опершись на великі духовні багатства минулого, в недалекому майбутньому Україна стане могутнім рушієм європейськості: “Є всі фізичні дані до того, щоб по світі англо-саксонським, римським, германським повстав світ четвертої великої раси в Європі, понтійської, української раси. Але ні кількість, ні багатство, ні фізичні можливості не творять світу. Творять його моральні підстави. Це спадщина. Українські моральні підстави важливі не тільки для українців, але й народів Європи, особливо східної Європи” [9, 323].

Очевидно, що викладена у наукових працях Юрія Липи дуже схожа культурно-релігійна історія є не лише свідченням спільного минулого країн та народів чорноморського простору, а й надійним підложжям для побудови взаємовигідних відносин у теперішньому та майбутньому.

Література

1. Баран В. В. Юрій Липа про політичну суб’єктність української нації та загрози національній ідеї // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: 36 тез наук. допов. VII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (25–26 берез. 2011 р.). — Луцьк: ПП Іванюк В. П., ПП Петринка А. Ю., 2011. — С. 9–11.
2. Баран В. В. Юрій Липа: Проект геополітичної модернізації України // Наук. записки Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. — 2011. — № 6 (56). — С. 483–492.
3. Биковський Л. Апостол новітнього українства (Юрій Липа). — Женева, 1946. — 8 с.
4. Головатий М. Де вони — кордони української душі // Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 1.: Призначення України. — К.: МАУП, 2007. — С. 5–14.
5. Жифарська І. Генеральні ідеї українства в історіософському баченні Юрія Липи // Вісн. запорізького нац. ун-ту. — 2008. — № 2. — С. 72–76.
6. Ковальський Г. Є. Традиціоналістична концепція Ю. Липи // Наука. Релігія. Суспільство. — 2009. — № 1. — С. 36–39.
7. Козій І. Історіософські погляди Юрія Липи // Наука. Релігія. Суспільство. — 2008. — № 1. — С. 60–65.
8. Липа Ю. Велетенське завдання. Святе Письмо рідною мовою // Рідна мова. — Жовква. — 1939. — Лютий. — Число 2(74). — С. 49–58.

9. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 1.: Призначення України. — К.: МАУП, 2007. — 336 с.
10. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. — Т. 2.: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас); Розподіл Росії. — К.: МАУП, 2007. — 392 с.
11. Липа Ю. Панування, труд і лад // Український націоналізм: Антологія. Т. 1. / Упоряд. В. Рог. — К.: ФОП Стебляк О. М., 2010. — С. 202–215.
12. Медвідь Ф. М., Баран В. В. Елітарна концепція Юрія Липи в умовах формування міжкультурної взаємодії // Освіта у ХХІ ст.: шляхи розвитку. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2012. — С. 46–53.
13. Медвідь Ф. М., Баран В. В. Концепція української раси Юрія Липи: витоки, сучасне прочитання // Наук. пр. МАУП. — 2011. — Вип. 2 (29). — С. 5–12.
14. Мороз В. Горіти надзвичайним світлом // Липа Ю. Призначення України. — Л.: Просвіта, 1992. — С. 3–11.
15. Сохацька Є. І. Іван Огієнко у зв'язках з Іваном та Юрієм Липами // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. — 2010. — Вип. VII. — С. 253–257.

Подані у працях Юрія Липи дуже схожі обриси культурно-релігійних історій країн та народів чорноморського простору є не лише свідченням їх спільного минулого, а й надійним підложжям для побудови взаємовигідних відносин у теперішньому та майбутньому.

Представленные в работах Юрия Липы очень похожие зарисовки культурно-религиозных историй стран и народов черноморского пространства являются не только свидетельством их общего прошлого, но и надежной основой для построения взаимовыгодных отношений в настоящем и будущем.

Presented in the works of Yuri Lipa shape of very similar cultural and religious history of the countries and peoples of the Black Sea area is not only a testament to their common past, but also a reliable pillow to build a mutually beneficial relationship in the present and future.

Надійшла 17 грудня 2012 р.

КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 35–39

Визначаються класифікаційні засади феномену тероризму в сучасному соціополітичному житті. Виокремлюються критерії класифікації цього суперечливо загрозливого явища; подається зріз джерельної бази. Аналізується типологічний ряд цього феномену, досліджуються його основні типи; аналізуються праці С. Хангтінгтона та М. Дойча на предмет теоретико-методологічних підвалин інституційного забезпечення боротьби з тероризмом.

Можливості держави на належному рівні забезпечити інституційне наповнення боротьби з тероризмом значною мірою спираються на наявні теоретико-методологічні підвалини цієї боротьби. Таким чином, *актуальність теоретичного аналізу феномену тероризму* видається очевидною — адже неможливо говорити про ефективність боротьби з ним без ґрунтовної розробки теоретико-методологічної бази, і, так само, є підстави стверджувати про необхідність відповідного аналізу явища. У своїх попередніх розвідках [4] ми вже намагалися означити певні теоретичні засади цього вкрай небезпечного і резонансного феномену, у цьому ж дослідженні більш детально розглянемо його класифікаційні ознаки.

Серед дослідників, які звертаються до цієї проблематики, хотілося б виокремити праці С. Хангтінгтона [2] та М. Дойча [3], які буде далі проаналізовано. Саме звертаючись до цих наукових праць, спробуємо визначити класифікаційні засади аналізу феномену міжнародного тероризму.

Одразу зазначимо, що дуже цікавою є класифікація, наведена у праці О. Бережного та Т. Медвідь [1]. Зокрема, ними визначено, що тероризм можна поділити за трьома показниками, а саме: за формами засобів досягнення цілей, за основним об'єктом впливу, за впливом на сфери суспільного життя.

Способами досягнення терористичних цілей (що, водночас, виступає і його критеріальною основою) є:

- 1) насильницький тероризм — напади, вбивства, викрадення людей;
- 2) ненасильницький тероризм — залякування і погрози, пропаганда, агітація, застосування інших ненасильницьких методів;
- 3) фізіологічний (біологічний і радіоактивний) тероризм;
- 4) інформаційний тероризм.

За сферами соціокультурного буття О. Бережний та Т. Медвідь поділяють тероризм на економічний, політичний, соціальний, релігійний [1], що не суперечить науковим позиціям зазначеної проблематики.

Також автори зазначають, що, *по-перше*, основною загрозою, яку несе тероризм, є не тільки небезпека фізичного знищення, а й створення відчуття колективної небезпеки та можливість масштабного економічного впливу на суспільство в цілому.

По-друге, нині спостерігається тенденція до посилення зв'язків між терористичними угрупованнями та злочинними організаціями, що сприяє тінізації та криміналізації міжнародної економіки і, як наслідок, провокує загострення глобальних проблем людства.

По-третє, вибір потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину

зумовлений сукупністю економічних та позаекономічних чинників, серед яких саме остання група здійснює безпосередній вплив на його остаточний вибір.

Економічні фактори можуть узагалі не відігравати ролі, що й відрізняє модель прийняття рішення потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину від поведінки решти правопорушників.

По-четверте, сучасна боротьба з тероризмом має передбачати пошук оптимального поєднання силових і ненасильницьких методів та концентруватись на запобіганні організації терористичних актів. Значну увагу, як стверджується, слід приділяти саме запобіганню фінансуванню тероризму, ефективність якого можна скеровувати через вплив на обсяг пропозиції з боку фінансових посередників. При цьому слід пам'ятати, що посилення відповідного регулювання та жорсткі заходи безпеки з боку фінансових посередників, зокрема банківських установ, провокують розвиток альтернативних (неофіційних) фінансових систем.

Також дуже доречною у нашому контексті є така класифікація, як поділ цього явища на націоналістичний, релігійний, державницький (або інша назва — тероризм з підтримкою держави), тероризм правих і лівих екстремістів, а також тероризм анархістів.

Представники націоналістичного тероризму ставлять собі за мету формування незалежної національної держави, хоча можуть називати це національним визначенням. Дуже часто вони мають багато прихильників на міжнародній арені, можуть називати себе “борцями за свободу свого народу”. Як приклад, наведемо діяльність Ірландської Республіканської армії та Організації визволення Палестини.

Терористи-релігійники прагнуть негайних і кардинальних змін, мотивуючи це волею Бога. Цей тип тероризму дуже поширений. До своїх ворогів вони відносять усіх, хто не належить до їхньої релігійної секти, тому “коло їхніх ворогів” має дуже широкий периметр. Це “Аль-Каїда”, “Хамас”, “Хезбола”,

деякі американські Ку-Клус-кланівські “народні дружини”.

Цікавим є такий різновид тероризму, як тероризм з підтримкою держави, або державницький тероризм. Так, деякі терористичні групи було навмисно використано урядами різних держав як дешевий спосіб здійснення війни. Їхні ресурси, зазвичай, набагато могутніші, вони можуть навіть здійснювати бомбардування аеропортів, оскільки підтримуються цілими державами.

Правий тероризм — теж дуже цікавий у контексті нашого дослідження. Праві екстремісти — зазвичай найбільш неорганізовані угруповання, часто пов'язані із західноєвропейськими неонацистами. Вони прагнуть замінити існуючі нині демократичні уряди на фашистські, дуже часто їх члени є расистами та антисемітами.

Терористи-анархісти здійснили низку терактів проти американських і російських політиків, часто їх діяльність не гребує використанням детонаторів, вибухів, “експропріаціями”. Існує думка, що нова хвиля анархізму може бути породжена сучасним антиглобалістським рухом.

Одним із класиків сучасної політології, який велику увагу приділив проблематиці взаємодії сучасних цивілізацій, був уже згадуваний тут С. Хангтінгтон. Отже, до причин зіткнення цивілізацій, а відтак, і причин виникнення конфліктів, у яких задіяно терористичні організації, дослідник відносить такі цивілізації, як Західна, Конфуціанська, Японська, Православно-Слов'янська, Латиноамериканська, Ісламська і Африканська. Він наголошує на тому факті, що попереду ще найвизначніші конфлікти майбутнього, які розгорнуться вздовж лінії розлому між цивілізаціями [2, 297].

Це обумовлено низкою обставин об'єктивного та суб'єктивного характерів.

По-перше, відмінності між цивілізаціями склалися не один десяток років, а століттями чи, навіть, тисячоліттями. Вони відрізняються за історією, мовою, культурою, традиціями, релігією. Їх представники по-різному трактують відносини між людиною і Богом, між громадянином і державою, між індиві-

дом і групою, чоловіком і дружиною і носять дуже істотний характер.

По-друге, істотною ознакою сучасного світу є його “тісність”, взаємодія між представниками сучасних цивілізацій, яка з кожним роком усе зростає.

По-третє, феномен національної ідентифікації слабшає, що обумовлено передусім процесами економічної модернізації. Але такий вид ідентифікації змінюється іншим — релігійною ідентифікацією. Нині цивілізації починають об’єднуватися не на основі національного фактора, а на основі релігійної детермінанти.

По-четверте, сучасні незахідні цивілізації усе більше тяжіють, чи прагнуть це робити, до свого коріння, що пов’язано із посиленням ролі Заходу. Ці країни зазвичай мають дуже сильний ресурсний потенціал, що не дає можливості Заходу не рахуватися з їх силою та міццю. Нині у багатьох незахідних країнах посилюється процес “девестернізації еліт”, коли їхні представники усе більше тяжіють до національного коріння. На сьогодні “мода на Захід” минає.

По-п’яте, якщо економічні та політичні відмінності піддаються змінам, то культурні особливості є набагато сталіші і їх набагато складніше змінити [2].

Як бачимо, С. Хангтігтон дуже справедливо доводить, що відмінності між цивілізаціями є, та їх необхідно прийняти, а вже потім починати думати, як ці відмінності нівелювати чи хоча б зробити так, щоб вони суттєво не заважали у міжцивілізаційному діалозі.

Щодо інституційного забезпечення боротьби з тероризмом, то тут цікавою є праця М. Дойча [3], який зазначає, що необхідно визначити змінні, які, власне, впливають на хід конфлікту. До них дослідник відносить такі показники.

Перший показник — характеристики сторін, які задіяно у конфлікті. До них належать прагнення та цілі конфліктуючих сторін, їх уявлення про характер конфлікту, ресурси для його ведення чи розв’язання. Для конфліктуючих сторін було б корисно знати, що саме розглядають як вигоду або досягнення

мети, а що розглядають як втрату або поразку. Як для окремих індивідів, так і для цілих народів усвідомлення наявних інструментів для ведення або розв’язання конфлікту і власного вміння користуватися ними необхідно для прогнозування й розуміння ходу конфлікту. Важливо також знати, чи виник конфлікт між рівними (двома хлопчиками) або нерівними (дорослим і дитиною), між частинами цілого (двома штатами) або між частиною і цілим (штатом Міссісіпі і США), або між цілими (СРСР і США).

Другий показник — передісторія взаємин конфліктуючих сторін (наприклад, стереотипи та очікування один щодо одного). Будь то конфлікт між Єгиптом та Ізраїлем, профспілкою і керівництвом підприємства або між чоловіком і дружиною, він залежатиме від їхніх попередніх взаємовідносин та існуючого ставлення один до одного. Чоловік або дружина, що втратили віру в добропорядність один одного, навряд чи зможуть дійти згоди, ефективність якої залежатиме від взаємної довіри.

Третій показник — природа того, що спричинило конфлікт (його межі, жорстокість, мотиваційна цінність, визначення, періодичність тощо). Основа або підстави конфлікту між народами, групами або індивідами можуть бути “дифузними” й “узагальненими”, як в ідеологічному конфлікті, або чітко обмеженими; можуть мати важливу або другорядну причину; вони можуть припускати можливість компромісу або допускати тільки повне підпорядкування однієї сторони іншій.

Четвертий показник — це характеристика середовища, в якому конфлікт виник. Індивіди, так само як і групи чи народи, можуть опинитися в такому соціальному середовищі, в якому існує незначний досвід конструктивного розв’язання конфлікту і відсутні інститути або норми, покликані заохочувати мирне розв’язання суперечок. Безумовно, середовище, в якій діють народи, більш насичена подібними інститутами і нормами, ніж та, в якій перебувають окремі індивіди або групи.

П’ятий показник — характеристики та ставлення конфліктуючих сторін один до

одного. Багато конфліктів розгораються на тлі підвищеної уваги громадськості, і хід конфлікту значною мірою обумовлений тим, як буде ця громадськість реагувати (такий собі публічний характер конфлікту). Так само, конфлікт між індивідами або різними групами може загостритися або згаснути залежно від бажання конфліктуючих “зберегти обличчя” або постати у вигідному світлі перед третьою стороною, або від погроз з боку третьої сторони.

Шостий показник — стратегії і тактики проведення та розв’язання конфлікту, що застосовуються конфліктуючими сторонами (у будь-який момент сторони можуть оцінити переваги чи недоліки один одного, охарактеризувати конфлікт як легітимний чи нелегітимний, зробити його відкритішим чи, навпаки, чітко обмежити потік вхідної та вихідної інформації).

На ці теми писали дослідники “феномену” згод і мирних угод. Очевидно, що такі процеси, як досягнення згоди, взаємний вплив, зв’язок, виникають як між народами, так і між окремими індивідами. Значення таких процесів, як примус, переконання, шантаж і тиск, довірливість або симпатія, однаково корисно і для тих, хто збирається займатися консультуванням батьків, і для тих, хто займається консультуванням королів.

Сьомий показник — результати конфлікту для його учасників та зацікавлених у ньому сторін. Учасники конфлікту завжди прагнуть оцінити особисті перспективи перебування у конфліктній взаємодії. Вони також аналізують дії, які чиняться у ході конфлікту, та їх результати, зазвичай, впливають на конфліктуючі сторони.

Динаміка міжособистісного, міжгрупового чи міжнародного конфлікту, мабуть, має схожі характеристики і залежить від таких процесів, як “здійснене пророцтво”, упередження або мимовільні зобов’язання. Наприклад, схоже, що як для груп, так і для окремих індивідів здійснене пророцтво призводить до ворожості щодо іншої сторони у відповідь на прояв ворожості щодо себе, викликане очікуваннями ворожості першої сторони. Так само групи, як і окремі індивіди, схильні розгля-

дати свої дії щодо протилежної сторони як більш виправдані і “позитивні”, ніж дії іншої сторони щодо себе [3].

Отже, зазначимо, що аналіз теоретико-методологічних засад феномену тероризму крізь вимір його класифікаційної складової засвідчує, що боротьба з тероризмом не буде ефективною без ґрунтовно виважених наукових засад цього явища. Аналізу піддано саме праці С. Хангтінгтона та М. Дойча, у яких визначено сутнісно-змістовне наповнення розколу цивілізацій та виокремлено характерні ознаки конфліктної ситуації у вимірі діяльності терористичних організацій.

Щоб докладніше дослідити цю тематику, **перспективними буде дослідження** щодо практичного виміру інституційної боротьби з тероризмом та аналіз досвіду конкретних держав щодо супровідного процесу нейтралізації цього суспільно-політичного явища. Зокрема, наприклад, цікавий практичний потенціал до впровадження мають праці Г. Моргентая [5], Дж. Араса [6] та інших видатних західних та вітчизняних науковців.

Література

1. Бережний О. Феномен тероризму: сучасні форми, економічні аспекти й основні шляхи запобігання / О. Бережний, Т. Медвідь. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/2011_11/2011_11_8.pdf
2. Хангтінгтон С. Третя волна. Демократизація в концe XX века. — М.: РОССПЭН, 2003. — 368 с.
3. Дойч М. Разрешение конфликта. Конструктивные и деструктивные процессы / Пер. А. В. Петровского, Л. А. Карпенко. — М.: ПЕР СЭ, 2005. — 784 с.
4. Гумбаров Т. До проблематики феномену міжнародного тероризму: аналіз основних позицій // Наук. пр. МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.] — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3(34). — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2012. — С. 93–99.
5. Моргентая Г. Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Социально-политический журнал. — 1997. — № 2. — С. 189–201.
6. Арас Дж. Терроризм вчера, сегодня и навеки. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aras/index.php

Визначено основні критерії типологізації феномену тероризму: за формами засобів досягнення цілей, за основним об'єктом впливу, за впливом на сфери суспільного життя. Відповідно, тероризм поділяють на насильницький і ненасильницький (за формами засобів досягнення цілей); за основним об'єктом впливу він поділяється на фізіологічний тероризм та інформаційний; за впливом на суб'єкти політичного життя це явище набуває характеру політичного, релігійного, економічного, соціального, змішаного.

Определены основные критерии типологизации феномена терроризма: по формам средств достижения целей, основным объектам воздействия, по влиянию на сферы общественной жизни. Соответственно, терроризм подразделяют на насильственный и ненасильственный (по формам средств достижения целей); по основным объектам воздействия он делится на физиологический терроризм и информационный, по влиянию на субъекты политической жизни это явление приобретает характер политического, религиозного, экономического, социального, смешанного.

The main criteria of the typology of the phenomenon of terrorism are determined. In particular, those include: the forms of goals, the main object of influence, the influence on public life. Accordingly, terrorism is divided into violent and non-violent (in the form of goals) on the main object of influence is divided into physiological terrorism and information, the effect on the subjects of politics, this phenomenon assumes the character of a political, religious, economic, social, mixed.

Надійшла 7 листопада 2012 р.